

**SINAGOGUES MEDIEVALS
DE CASTELLÓ D'EMPÚRIES**

Per MIQUEL PUJOL I CANELLES

INTRODUCCIÓ

Aquest treball sobre les sinagogues històriques de Castelló d'Empúries intenta omplir un buit. En efecte, fins avui –que ho sapiquem– no s'ha fet cap estudi sistemàtic i suficientment documentat sobre aquest tema. El breu article del canonge Jaume Marquès titulat *Sobre la Sinagoga de Castelló d'Empúries*, publicat tot just fa una dècada als “Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos”⁽¹⁾, conté la transcripció, traducció i un succint comentari d'un sol document de la segona dècada del segle XV, que versa exclusivament sobre la inspecció i el consegüent informe de l'estat de la sinagoga –aleshores en ús–, portat a terme pels comissaris eclesiàstics en vista a la seva clausura, total o parcial.

Difícilment hom pot formar-se una idea exacta o, encara, aproximada de la realitat davant el cúmul de magnificències amb què la imaginació ha tendit a exornar-la: “construcció molt sumptuosa”, “decorada amb molta riquesa i art”, l'entrada de la qual consistia en “un pòrtic, és a dir, una galeria coberta, sostinguda per columnes”, ambulatoris contigus i annexos vistos com “unes naus laterals dels nostres temples”, quan probablement no eren més que simples passadissos, etc.

No hi ha dubte que als jueus medievals els hauria complagut posseir magnífiques i riques sinagogues, però, llevat de casos molt excepcionals⁽²⁾, mai no pogueren –per raons històriques, sociològiques i jurídiques prou conegudes– emular la serena bellesa arquitectònica de les nostres esglésies i, molt menys encara, la sumptuositat de les catedrals. Cal no oblidar que, de fet, al nostre país, les sinagogues eren més aviat modestes i, malgrat que els jueus procuraven de dotar-les interiorment de l'ornamentació adient a la seva funció, el cert és, pel que fa a l'exterior, que a penes es distingien d'una casa particular qualsevol. Des dels remots temps de l'emperador Teodosi, la societat cristiana no tolerà mai que les sinagogues fossin espaioses ni ostentessin cap mena de preciositat. També és veritat que en alguns casos no s'observà escrupolosament la llei, però, com afirma Jaume Riera, “no consta de cap (sinagoga) que tingués columnes ni parets amb carreus de pedra picada, ni capitells amb emblemes, ni cap senyal arquitectònic distintiu”⁽³⁾. L'única cosa indefectible era la inscripció commemorativa de la seva inauguració, gairebé sempre irremissiblement perduda.

Tampoc no pot compensar el buit bibliogràfic, tot i el seu remarcable valor històric, la transcripció d'un document sobre l'esmentada sinagoga, publicada al “Boletín de la Real Academia de la Historia” sota l'epígraf genèric de *Varietades*, i recollida a l'obra *Per a una Història de la Girona jueva*⁽⁴⁾, a cura del professor David Romano.

Així, doncs, la bibliografia sobre sinagogues de Castelló d'Empúries és pràcticament nul·la.

A les Jornades d'Història dels Jueus a Catalunya, celebrades a la ciutat de Girona la primavera de l'any 1987, vaig tenir l'oportunitat de presentar per primera vegada, sota el títol *Els jueus de Castelló d'Empúries*⁽⁵⁾ un esbós de l'estudi de les sinagogues castellanines històricament conegudes i la seva localització exacta, que avui ofereixo, basat en una àmplia documentació pràcticament exhaustiva.

I. EXISTÈNCIA DE DUES SINAGOGUES SUCCESSIVES

La història de les successives sinagogues o escoles dels jueus a Castelló d'Empúries⁽⁶⁾ va lligada lògicament al procés evolutiu del call jueu, que tingué dos nuclis. Però no es tracta aquí de parlar del call, tema per altra banda en si mateix prou interessant. Ens limitem a dir que a la perifèria del puig de l'Era Mala, a sud-est de la vila⁽⁷⁾, a l'indret conegut per Call d'En Cocó, per haver-hi hagut la casa de la distingida família dels Cocó, s'hi trobava el primitiu call jueu, anomenat encara avui *carrer dels Jueus*. Allí existí una sinagoga. D'aquesta primitiva sinagoga a penes coneixem altra cosa que, havent estat alienada, probablement a finals del segle XIII, l'aljama aconseguí recuperar-la vers la meitat del XV⁽⁸⁾, i que funcionà com a tal fins l'expulsió definitiva dels jueus, l'any 1492, com tindrem ocasió de tractar més endavant.

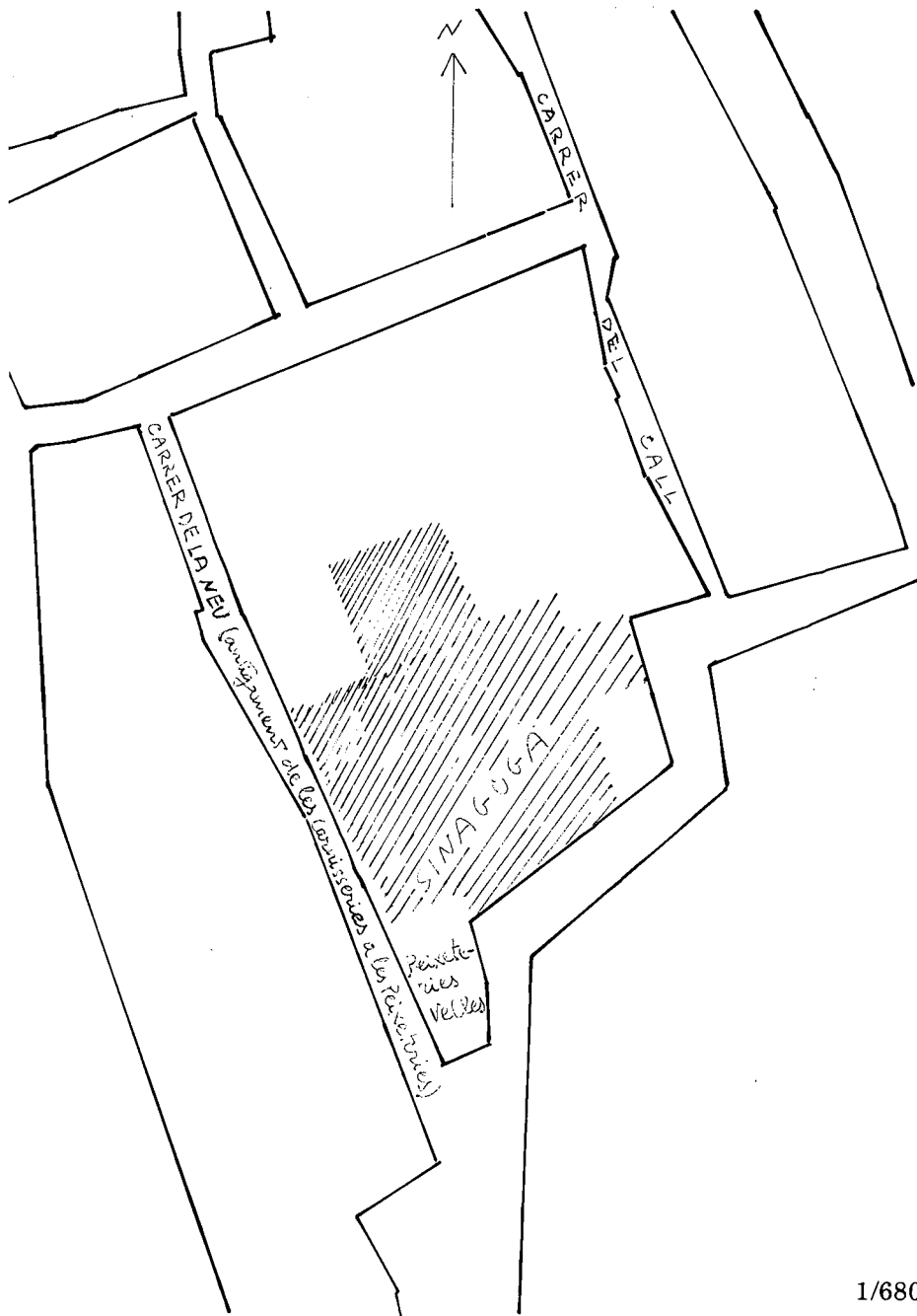
L'important, ara, per al nostre objecte, és dir que a final del segle XIII i començament del XIV es produí per part dels jueus residents a Castelló d'Empúries un moviment d'aproximació vers l'àrea que aleshores representava el centre neuràlgic de la vila, l'anomenat puig del Mercadal, on –com suggereix el mateix nom– s'aplegava l'artesanat i el comerç⁽¹⁰⁾. Molt probablement aquest desplaçament de la perifèria a l'interior era motivat per l'afany dels jueus de situar-se més a prop del palau comtal, amb vista a la protecció, per una part, i al negoci del préstec, per l'altra, aprofitant una època de gran tolerància. Aquest nou call, que en realitat no era més que una prolongació del primitiu, s'estenia a la banda est de l'esmentat puig del Mercadal a l'àrea limitada actualment pel carrer de Sant Pere Baix⁽¹¹⁾ i el de les Peixateries Velles que convergien a l'antiga plaça del Peix⁽¹²⁾. Allí, l'aljama instal·là una altra sinagoga.

II. EMPLAÇAMENT DE LA SINAGOGA DEL PUIG DEL MERCADAL

La primera notícia documentada, coneguda fins avui, d'aquesta segona sinagoga és de l'any 1284, en què es descriuen els límits d'una casa situada al puig del Mercadal, tocant la sinagoga dels jueus⁽¹³⁾. Cal advertir que en aquesta època que es va significar per la creació a Catalunya de les institucions jueves, la nomenclatura referida a la comunitat o el lloc on aquesta es reuneix, fluctua. Un instrument jurídic de l'any 1286, tractant de l'aprovisionament de l'oli, diu textualment: *ad opus conventus aljame judeorum*⁽¹⁴⁾.

A partir d'aquestes primeres referències són nombrosos els testimonis documentals que ens permeten localitzar el lloc exacte de la sinagoga del puig del Mercadal.

La major part dels documents a què ens referim tracten de vendes o arrendaments de cases de cristians i jueus fetes en el transcurs del segle XIV i principi del XV, confrontant d'alguna manera amb la sinagoga del puig del Mercadal. N'extractem alguns exemples: “a l'oest amb la sinagoga”⁽¹⁵⁾; al nord amb un carreró per on s'entrava a la sinagoga”⁽¹⁶⁾; “al sud, amb l'entrada de l'escola dels jueus”⁽¹⁷⁾; “junt a la plaça dels Peixos limitant a l'est amb la sinagoga dels jueus”⁽¹⁸⁾. Altres testimonis són encara més explícits: “al puig del Mercadal, a l'oest amb l'escola o sinagoga, i al nord amb un carrer públic per on s'entra a la dita sinagoga”⁽¹⁹⁾.

1/680

Plànol de la situació de la Sinagoga del puig del Mercadal.

El testimoni, però, més clar de l'emplaçament correspon al 2 de gener de 1415, en vigílies de l'alienació de la sinagoga: Joan Roger, d'Ullastret, resident a Castelló d'Empúries, arrenda per dos anys a Bernat Ricart, paraire de la vila, una casa, al puig del Mercadal, situada a la Peixateria, amb tots els drets i emoluments per raó d'unes taules de dita peixateria que confronta a l'est, part amb la sinagoga i part amb carrer públic; al sud i oest amb carrers públics; i a nord amb la sinagoga⁽²⁰⁾. Com podem veure es tracta de les Peixateries Velles que era aquell edifici que fa xamfrà entre el carrer de la Neu i el de les Peixateries Velles convergint a la plaça d'aquest darrer nom. Tenint aquest edifici com a punt de referència no és difícil de situar correctament la sinagoga del puig del Mercadal, com hom pot veure en el plànol adjunt.

Hi ha encara d'altres testimonis que enregistrem en una nota⁽²¹⁾. Els que acabem d'exposar creiem que són suficients per a tenir-ne una idea.

III RESTAURACIÓ I AMPLIACIÓ

Quan els jueus adquiriren l'immoble del puig del Mercadal que utilitzaren com a sinagoga, es tractaria probablement d'un edifici vell, ja que amb anterioritat als anys 1320-1321, consta que estava enrunat per causes no intencionades sinó arran de circumstàncies fortuïtes. Durant els expressats anys la sinagoga continuava en ruïnes, de manera que els jueus es veieren constrets a celebrar els seus ritus i pregàries en un solar contigu, fora de l'àrea enrunada⁽²²⁾.

Plaça de les Peixateries Velles. A primer pla, l'edifici de les antigues peixateries. Al fons, a mà dreta, la Sinagoga del puig del Mercadal.

Coincidint amb aquesta situació precària de la sinagoga, es produïa un persistent corrent immigratori de jueus esparsos residents a d'altres indrets, atrets sens dubte pel progressiu desenvolupament de la capital del comtat. A aquest fluxe que podríem qualificar de normal, s'hi afegia un altre corrent immigratori de caràcter intermitent, produït sobretot per les onades de jueus expulsats de França. L'allau de jueus francesos iniciat l'any 1254, es repetí el 1306 i sobretot els anys 1320-1321, arran de la persecució desencadenada pels *pastoureaux* amb una nova onada immigratòria que afectava en general tot Catalunya⁽²³⁾. Pel que fa a l'aljama de Castelló d'Empúries, havia necessàriament d'incrementar-ne el contingent, com consta de les previsions dels mateixos jueus residents a la vila⁽²⁴⁾. Per les cotes de població jueva assolides a darreries del segle XIII fins a començament del XV, vegeu el nostre gràfic a *Els jueus de Castelló d'Empúries*, dins "Jornades d'Història dels jueus a Catalunya"^(24b).

Tal cúmul de circumstàncies serien més que suficients per justificar, per part dels jueus castellanins, la sol·licitud d'autorització per poder reconstruir la referida sinagoga⁽²⁵⁾. És clar que amb la llei a la mà, tant les autoritats civils com les eclesiàstiques no podien atorgar legalment llicència expressa. És sabut que la legislació del Baix Imperi Romà havia prohibit l'erecció de noves sinagogues i l'embelliment o engrandiment de les existents. Els pontífexs, per la seva banda, adoptaren en les seves Decretals una política similar que s'ajustava prou bé amb l'ideal de cristianitat que pretenien d'imposar⁽²⁶⁾. Ara bé, les dificultats, cas de donar-se, per l'obtenció de dita autorització provenien principalment del poder eclesiàstic que interpretava tota nova construcció o reparació o agençament de les sinagogues com una provocació. El poder reial o senyorial, com en el cas de Castelló d'Empúries, era més dúctil a "comprendre" la necessitat que els jueus tenien de posseir sinagogues. Ells eren, en definitiva, els que representaven el seu *cofre i tresor*⁽²⁷⁾. A la pràctica, doncs, per una o per altra raó, els magnats amollaven, com ocorregué en el nostre cas. Amb tot, cal avançar que tal capteniment tolerant, creava una situació d'illegalitat que proporcionaria, un segle més tard, els mitjans legals a Benet XIII, que en una butlla recolliria l'antiga legislació prohibitiva per justificar la seva política de clausurar sinagogues, com veurem més endavant.

La llicència episcopal

Acollí la demanda i atorgà l'autorització Pere de Rocabertí, que durant els anys 1318-1324 fou bisbe de Girona⁽²⁸⁾.

D'ordinari les llicències tant d'ordre civil com eclesiàstic solien indicar amb precisió les mides màximes que podien tenir les noves sinagogues. Aquestes eren 60 pams de llargada, 32 d'amplada i 40 d'alçada; és a dir, segons Jaume Riera⁽²⁹⁾ 12 × 6,5 × 5 metres. La llicència del bisbe Rocabertí permetia als jueus castellanins engrandir la sinagoga al sud i a l'est, indret aquest darrer on es trobava el pati i el pòrtic que, per les raons explicades, servien interinament per la pregària ritual. La llicència reconeixia també la necessitat d'obrir una porta d'accés per la part que mirava a l'est a frec de la casa de Bernat Moner i la de Bernat Janer. Pel que fa a l'alçada de l'edifici, s'autoritzava a arribar, en el punt més elevat, a 60 pams de cana de draps de la vila de Castelló⁽³⁰⁾.

Façana de la Sinagoga del puig del Mercadal. Avui Can Vicenç Comes.

Però s'originaren dubtes, i el prelat en una nova lletra del 9 de juliol de 1321, puntualitzà els extrems dubtosos de la forma següent: pel costat oest, l'aljama podia adquirir per compra l'habitatge de Ponç Avinent i la de la viuda de Pere Castelló, contigües a la sinagoga. Quinze pams de l'expressada mida, és a dir, unes dues canes (3,32 metres), computables des de la paret vella de la sinagoga vers a l'oest, podien destinar-se a l'ampliació. La resta de dits immobles es reservaria per a recollir les aigües (probablement es fa referència a l'aigua de les ablucions rituals de les dones jueves⁽³¹⁾, entre altres funcions, com també una part es destinaria a sala de reunions obrint-hi la corresponent porta d'accés. Cal indicar, però, que com adverteix la pròpia llicència, en cas d'engrandir-se la sinagoga per aquest costat oest, quedava sense efecte la possibilitat prevista a l'anterior lletra de concessió episcopal, d'engrandir per la part contrària, és a dir, per la banda est i, per tant, no es podria edificar sobre el solar o pati allí existent. Quant a l'alçada, els seixanta pams autoritzats per a la part més alta, ara es podien aplicar a totes les parts de l'edifici.

Atesa la possibilitat que l'aljama no aconseguís adquirir per compra o per algun altre mitjà les cases de Ponç Avinent i la de la viuda de Pere Castelló, el bisbe atorga la facultat de procedir a la compra de les cases de la part oposada, la de Bernat Moner i la de Bernat Janer, situades a l'est, amb l'excepció que, en tal cas, l'ampliació no podia sobrepassar el solar o pati ja esmentats.

Per la part sud, en canvi, l'engrandiment de la sinagoga no presentava cap problema: hom podia construir fins al carrer públic, l'actual carrer de les Peixateries Velles que dona a la plaça del mateix nom. Aquí els jueus hi bastiren la porta principal.

El document episcopal anava dirigit als administradors de l'obra nova de la sinagoga, Issac Salandí i Momet Astruc, que actuaven en representació de tota l'aljama, el primer dels quals figura en altres documents de l'any 1321 exercint el càrrec de secretari⁽³²⁾.

La llicència comtal

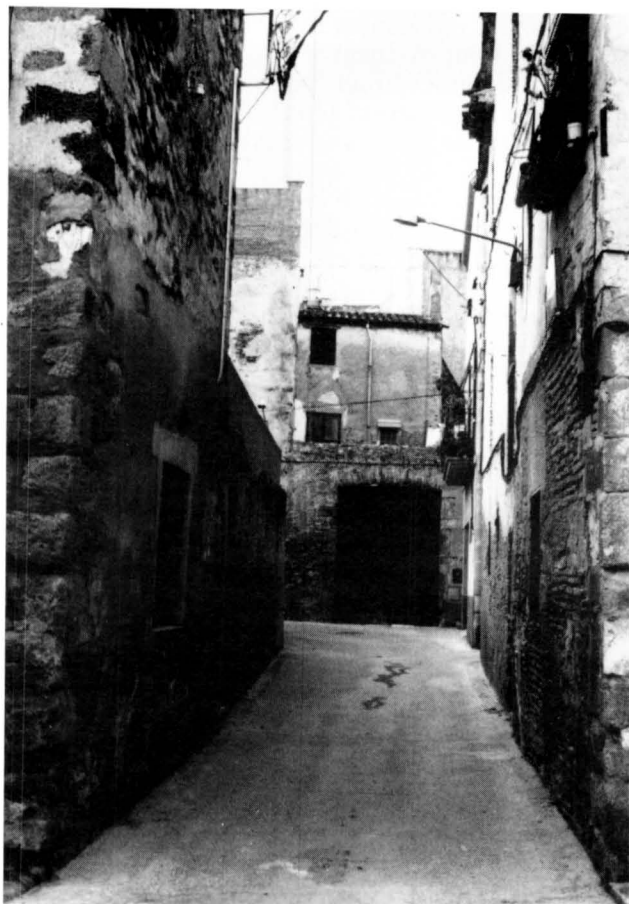
Pocs dies després de la lletra del bisbe, el comte Malgaulí, en una provisió feta el 25 de juliol a l'aljama de Castelló d'Empúries, atorga la pertinent llicència als jueus perquè aquests puguin engrandir la sinagoga d'acord amb les mides indicades a l'expressada llicència episcopal del 9 de juliol, que, d'altra banda, manifesta que les troba plenament satisfactòries per a una construcció adient⁽³³⁾.

Tanmateix, l'acord entre el comte i el bisbe per la reconstrucció i engrandiment de la sinagoga és un exemple de com no sempre necessàriament s'havien de produir conflictes entre ambdós poders, en aquest cas el senyorial dels comtes que vetllaven per al bon assentament dels jueus dins el seu territori, atès el profit que això els reportava, i el poder eclesiàstic que, com ja s'ha indicat abans, interpretava l'erecció i embelliment de les sinagogues com una autèntica provocació.

D'altra banda, ignorem les despeses que en concepte d'honoraris ocasionaren aquestes llicències. Pel que fa al comte, la seva autorització anava inclosa en la concessió d'altres privilegis atorgats als jueus. Hi ha constància, però, que l'aljama desemborsà 3.000 sous *pro servitio anni presenti*, quantitat que el comte utilitzà en part per saldar determinats pagaments⁽³⁴⁾.

Procés d'adquisicions

El 12 de setembre d'aquell mateix any (1321), els delegats de l'aljama Jaffia Ravalla, Bonastruc de Castelló i Issac Salandí iniciaren les adquisicions en vista a la projectada reconstrucció i ampliació de la sinagoga. Començaren per l'oest amb la casa del matrimoni Ponç i Berenguera Avinent. El propi bisbe Pere de Rocabertí, per mitjà dels clergues Berenguer Ballester i Ramon Mir, que eren els hereus d'un censal que gravava sobre dita casa, en propicià la venda perpètua i en franc alou als representants de l'aljama. Cal advertir que els expressats hereus n'havien venut prèviament els drets. Així fou com els jueus en pogueren adquirir tot el dret, domini directe i cinc sous censals sobre dit immoble. El benefici havia estat fundat a l'església parroquial de Santa Maria per Guerau Cocó, del qual era patró el seu fill Pere i beneficiari el clergue Simó Gironès. La venda de dit benefici s'estipulà en vint-i-cinc lliures melgoreses⁽³⁵⁾.

Al fons, on pel costat nord-est s'entrava al pati o pòrtic de la Sinagoga del puig del Mercadal.

Per entendre tot aquest procés, cal tenir present que la casa dels Avinent, pel costat sud, confrontava parcialment amb la de Guillem de Camós, pertanyent al mateix benefici. L'aljama, en vista a l'engrandiment de la sinagoga, també n'adquirí tots els drets, més tres sous censals, per altres tantes vint-i-dues lliures.

Per compensar el fons de dit benefici, de la suma d'aquestes quantitats el patró del benefici i el beneficiat adquiriren determinats drets sobre dos immobles situats al puig de l'Era Mala i el del Mercadal respectivament.

Però allò interessant en tot aquest procés d'annexions és observar que la casa dels Avinent, –que en realitat era un dels punts clau de l'expansió dels dominis de l'aljama– amb anterioritat a la seva adquisició ja es trobava hipotecada a favor de diferents creditors jueus. És probable que aquest fos un dels primers objectius de l'estratègia jueva per fer-se tard o d'hora amos de l'immoble. Hom té la impressió que el matrimoni Avinent estava de tal manera endeutat que difícilment hauria trobar una altra sortida que no fos l'alienació de la seva casa. En efecte, els jueus creditors dels Avinent cobraren dels secretaris de l'aljama per raó dels préstecs pendents de devolució: Jucef Asmies 63 sous⁽³⁶⁾; Bonastruc Salamó Mahir, 39 sous⁽³⁷⁾; Jucef Salandí, 93 sous⁽³⁸⁾; Vidal Aninay, 70 sous⁽³⁹⁾; i finalment Mahir Teroc, 46 sous^(39b). Total unes 15 lliures que pel matrimoni Avinent representarien un endeutament important.

Finançament i durada de les obres

Una vegada adquirit l'immoble dels Avinent, ja net de càrregues, i així mateix la part de la casa adjunta de Berenguer de Camós, els jueus iniciaren tot seguit les obres de reforma i engrandiment de la sinagoga⁽⁴⁰⁾. Ignorem el nom dels mestres i operaris que hi intervingueren. Pensem, però, que serien jueus, encara que no s'exclou la possibilitat d'intervenir-hi algun cristià, sobretot tocant aquelles feines en què els jueus estaven mancats de mitjans o bé no solien dedicar-s'hi professionalment.

Les despeses anaren a càrrec del fons comú de l'aljama. També es comptava amb els donatius de particulars i les deixes testamentàries. Issac Salandí, per posar un exemple, en el seu testament del 28 de gener de 1321, llega cent sous melgoresos per a l'obra de la sinagoga⁽⁴¹⁾.

El 6 de gener de 1323, les obres estaven pràcticament acabades. Es desprèn d'una acta en què consta que la sinagoga havia estat construïda avantatjosament, i reedificada, millorada i engrandida⁽⁴²⁾.

A partir d'aquest moment, en el transcurs del segle XIV, els jueus realitzaren periòdicament obres de manteniment i restauració, amb permís o sense, segons l'oportunitat i conveniència. Consta que pels anys 1340 es dedicà una partida de 552 sous 5 diners per una obra –ignorem quina– realitzada a la sinagoga⁽⁴³⁾. D'altra banda, també sabem que amb anterioritat a l'any 1415, l'aljama havia comprat a En Palera una casa contigua a l'oest, i l'havien convertit, aquesta vegada, segons sembla, sense cap autorització, en diferents departaments de la sinagoga⁽⁴⁴⁾.

Avantatges obtinguts per la banda est

Era evident que, pas a pas però d'una manera segura, els jueus anaven aconseguint els seus objectius. Cert que en estendre's la sinagoga pel costat est no els era permès, segons la disposició episcopal, d'edificar en el solar o pati que confrontava, en direcció oposada, amb la casa de Bernat Janer. Entretant, però, els jueus també obtingueren d'aquest veí certs avantatges, com ara, el dret de carregament sobre la paret afrontant amb la sinagoga, i fins i tot de poder construir en dita paret i per damunt d'ella a criteri de l'aljama. Igualment podien fer ús dels desaigües i cloaques de dita casa⁽⁴⁵⁾.

D'altra banda, ni a Bernat Janer ni als seus successors els seria permès d'obrir finestres o qualsevol altra classe d'obertura, a través de la qual hom pogués observar els jueus que transitessin per la sinagoga o romanguessin simplement en ella⁽⁴⁶⁾.

Amb tot, la prohibició d'obrir finestres que permetessin d'observar les dependències interiors de la sinagoga, venia de lluny. Consta que ja l'any 1307, molts anys abans de la reforma, els secretaris de l'aljama d'aleshores arribaren a un acord amb Pere Castelló, propietari d'una casa afrontant amb la sinagoga. Segons l'acord, ni aquests ni els seus podrien obrir mai cap finestra, ni grossa ni petita, a la paret comú o mitjanera, ni fer terrasses o miradors, des d'on es pogués observar l'interior de l'escola o sinagoga⁽⁴⁷⁾.

Pel que fa a l'entesa entre Bernat Janer i l'aljama, ambdós posseïrien la corresponent part del directe condomini de la paret. En cas de deteriorament, recauria sobre la part culpable la convenient reparació, d'acord amb el que havia estat estipulat el 26 d'abril de l'any 1318⁽⁴⁸⁾. El 30 d'abril de 1325, el clerque Bernat, fill i hereu de l'esmentat Bernat Janer, confirmà a l'aljama les concessions fetes pel seu pare, prometent que ni ell ni els seus construïrien

Vista aèria dels darreres de la Sinagoga del puig del Mercadal.

cap terrassa, *algorsam*, ni qualsevol altra edificació al dit domicili. En cas contrari, es comprometia a destruir-lo a les seves pròpies despeses⁽⁴⁹⁾.

Anys més tard (24 de maig 1338) aquesta paret fou objecte d'un contenciós entre l'aljama i Mateu Janer, per haver aquest darrer infringit l'anterior conveni. Els jueus denunciaren en aquesta ocasió que el veí havia obert *bestrechas* en la dita paret, per on podia observar l'interior de la sinagoga. Un any més tard (21 juny 1339) fou feta una inspecció i es procedí a sotmetre el plet a sentència arbitral⁽⁵⁰⁾ que resultà favorable als jueus.

És així com l'aljama havia anat assolint, tant per l'est com per l'oest de la sinagoga, els oportuns condicionaments per l'expansió.

IV ELS SEIENTS DE LA SINAGOGA

Per al jueu, la possessió en propietat d'un seient a la sinagoga era quelcom molt apetible. A més de la comoditat que això li representava, contribuïa a donar-li prestigi com a cap de família. Però hi havia encara un altre aspecte que és el que millor reflecteix la documentació. Aquest consistia en el fet que els seients de la sinagoga esdevingueren també objecte d'intercanvi comercial com qualsevol altra cosa. En ocasions, segons la qualitat d'un seient i la seva situació⁽⁵¹⁾, se'n pagaren preus comparables als de l'adquisició d'una casa normal i corrent⁽⁵²⁾.

Les primeres dades documentades d'adquisició de seients de la sinagoga per compra-venda, són d'una dècada anterior a les obres de reconstrucció de què hem tractat. El 21 de febrer de l'any 1313, Astruc Salandí ven al seu avi Samuel Bedoç un seient per 70 sous melgoresos⁽⁵³⁾. El 9 d'octubre del mateix any, Bonastruc de Camprodon i la seva esposa Astruga venen a Salomó Bedoç un seient adossat a la paret occidental⁽⁵⁴⁾. Pocs temps abans de les obres practicades a la sinagoga (7 gener 1322), Salamó de Piera i la seva esposa Priçosa venen a Bonastruc Sotllam un seient per 24 sous m.⁽⁵⁵⁾.

En el transcurs del segle XIV i primera dècada del XV es produí un constant moviment de cessions, traspassos i sobretot d'operacions de compra-venda de seients, com tindrem ocasió de veure en aquest mateix capítol. Però, quan en realitat s'intensificà el mercat de seients fou en ocasió de l'engrandiment de la sinagoga. Les despeses de les obres de reconstrucció havien resultat quantioses i era del tot necessari fer-se amb recursos pecuniaris pel mitjà que fos. Entre altres vies possibles, els jueus idearen l'atribució a particulars de l'aljama dels nombrosos espais lliures per a seients que l'edifici oferia després de la reforma. Es tractava dels espais comuns (*loca communia*), ja que molts caps de famílies jueves mantenien els habituals seients de la sinagoga vella⁽⁵⁶⁾.

La qüestió de l'atribució dels nous seients era si fer-la per mitjà de recapitació o per venda. Predominà el criteri de seguir el procediment de venda a perpetuitat i lliure de càrregues. Per portar-ho a terme, el dia 7 de gener de 1322, l'aljama comissionà Bonastruc Asmies i Momet Astruc com a agents de vendes, atorgant-los plens poders, inclòs el d'estipular-ne els preus. Una clàusula preveia que un dels dos comissionats comprés un seient; en aquest cas, l'aljama facultava al restant comissionat per elegir un substitut que actués conjuntament amb ell en la formalització de la venda⁽⁵⁷⁾.

La venda de seients

La venda de seients que fins aleshores no havien tingut propietari, o *seients comuns*⁽⁵⁸⁾, es portà a terme mitjançant subhasta el 3 de gener pels administradors o obrers (*operarii*) de la sinagoga, els susdits comissionats Momet Bonastruc i Bonastruc Asmies. Foren compradors de seients en aquesta ocasió⁽⁵⁹⁾:

Bonastruc Asmies	15 seients
Bonastruc de Castelló	13 seients
Jaffia Revalla	4 seients
Senyoret de Saverdum	2 seients
Aninay de St. Llorenç i el seu fill Vidal	2 seients
Bevenist Juceff	1 seient
Mahir Escapat	1 seient
Vidal Sotllam	1 seient
Issac Astruc de Terri	1 seient
Provincial Salandí	1 seient
Momet Astruc	1 seient

Uns mesos més tard -14 de març- Juceff Bonastruc adquirí un seient⁽⁶⁰⁾.

Per tenir una idea aproximada de la varietat de preus i de les quantitats recollectades per aquest concepte, posem a continuació la llista de vendes:

Bonastruc Asmies	
6 seients contigus	60 ll. m.
5 seients	12 ll. m.
1 seient	6 ll. 6 s. m.
1 seient	7 ll.
1 seient	2 ll. 4 s. m.
1 seient	9 ll. m.
Bonastruc de Castelló	
3 seients contigus	20 ll. 5 s. m.
2 seients contigus	23 ll. m.
1 seient	16 $\frac{1}{2}$ ll. m.
1 seient	16 $\frac{1}{2}$ ll. m.
1 seient	5 ll. 7 s. m.
1 seient	16 $\frac{1}{2}$ ll. m.
1 seient	13 ll. 5 s. m.
1 seient	7 ll. 15 s. m.
1 seient	9 ll. m.
1 seient	6 ll. - 12 d. m.
Jaffia Revalla	
1 seient	45 ll. m.
1 seient	24 $\frac{1}{2}$ ll. m.
1 seient	20 ll. m.
1 seient	16 ll. m.
Senyoret de Saverdum	
1 seient	34 ll. 5 s. m.
1 seient	24 $\frac{1}{2}$ ll. m.
Aninay de St. Llorenç i fill Vidal	
1 seient	12 ll. - 12. d. m.
1 seient	6 ll. 10 s. m.
Mahir Escapat	
1 seient	5 ll. m.
Vidal Sotllam	
1 seient	36 $\frac{1}{2}$ ll.
Issac Astruc	
1 seient	10 ll. m.
Provincial Salandí	
1 seient	6 ll. m.
Momet Astruc	
1 seient	5 $\frac{1}{2}$ ll. m.
Juceff Bonastruc	
1 seient	9 ll. comt. 12 d. m.

Curiosament, nous instruments de compra-venda indiquen l'amplària que havia de tenir el seient: 2 pams complets de *cana* de Castelló.

L'any 1325 encara quedaven seients comuns per vendre. El 16 de desembre els esmentats comissaris vengueren a Caravida Salandí un seient per $7\frac{1}{2}$ lliures m.⁽⁶¹⁾

Com hom pot observar els preus eren molt variats i, com ja hem dit, depenien de la qualitat del seient, atesa també la seva situació i orientació. En general els preus oscil·laven entre les 2 lliures, el més econòmic, i 45 lliures, amb un promig de 20 lliures, que era el preu més freqüent.

D'un total de 44 seients venuts es recaptaren 493 ll. 3 d., és a dir, uns 9.860 sous. Els jueus que pagaren preus més alts per un seient foren Jaffia Revalla (45 ll.), Vidal Sotllam ($36\frac{1}{2}$ ll.) i Senyoret de Saverdum (34 ll. 5 s.). Els que més desemborsaren per l'adquisició de seients foren Bonastruc de Castelló, amb 132 ll. 12 s., i Jaffia Revalla, 105 ll., seguits dels restants amb quantitats inferiors a les cent lliures: Bonastruc Asmies ($96\frac{1}{2}$ ll.), Senyoret de Saverdum (58 ll. 15 s.), etc.

Cal insistir en el fet que, a més d'aquests seients venuts a subhasta, anomenats, com hem dit, *loca seu sedilia communia*, hi havia els de la sinagoga vella que alguns particulars de l'aljama posseïen en propietat. Quins eren aquests jueus? Probablement n'hi hauria d'entre els actuals compradors. Però, quins eren concretament? Ho ignorem. Això, i el fet que alguns jueus, com ara Bonastruc de Castelló, Jaffia Revalla o Bonastruc Asmies, i alguns altres adquirissin dos, quatre, tretze i fins i tot quinze seients, representa una dificultat davant qualsevol intent d'atribució a tots i cadascun dels particulars propietaris per a un plànol de conjunt. En efecte, per situar-los correctament caldria disposar de totes les afrontacions. Ara bé, ignorem, com hem dit, els noms dels antics propietaris i les afrontacions dels respectius seients que posseïen a la sinagoga vella, i, d'altra banda, es fa molt difícil d'identificar els seients dels propietaris que n'adquiriren més d'un.

Per bé, doncs, que pel que fa a uns determinats jueus en particular seria relativament fàcil d'indicar el lloc o àrea que ocupaven a la sinagoga⁽⁶²⁾, amb tot, per les raons apuntades, hem de desistir –si volem evitar una fantasia– de la pretensió d'estendre un plànol de seients en conjunt, que en el cas de la sinagoga que ens ocupa resulta impracticable. Únicament podem indicar l'encarament, tal com ho fem en un quadre adjunt.

Quadre de l'encarament dels seients venuts entre 1322-1325.

Bonastruc de Castelló	2 de cara a l'est
Bonastruc de Castelló	3 de cara a l'est
Bonastruc de Castelló	1 de cara a l'est
Bonastruc de Castelló	1 de cara a l'est
Bonastruc de Castelló	1 de cara a l'est
Bonastruc de Castelló	1 de cara a l'est
Bonastruc de Castelló	1 de cara al nord
Bonastruc de Castelló	1 de cara al nord
Bonastruc de Castelló	1 de cara al sud
Bonastruc de Castelló	1 de cara al sud
Bevenist Juceff	1 de cara a l'oratori
Mahir Escapat	1 de cara al sud
Vidal Sotllam	1 de cara a l'oratori
Aninay de St. Llorenç i el seu fill Vidal	1 de cara a l'oratori

Aninay de St. Llorenç i el seu fill Vidal	1 de cara a l'est
Issac Astruc	1 de cara a l'oratori
Senyoret de Saverdum	1 de cara a l'est
Senyoret de Saverdum	1 de cara a l'oratori
Provincial Salandí	1 de cara a l'est
Momet Astruc	1 de cara al nord
Jaffia Revalla	1 de cara al nord
Jaffia Revalla	1 de cara al nord (?)
Jaffia Revalla	1 de cara al nord
Jaffia Revalla	1 de cara a l'est
Bonastruc Asmies	6 de cara a l'oratori
Bonastruc Asmies	5 (no consta)
Bonastruc Asmies	1 (no consta)
Bonastruc Asmies	1 (no consta)
Bonastruc Asmies	1 (no consta)
Bonastruc Asmies	1 (no consta)
Juceff Bonastruc	1 de cara al sud
Caravida Salandí	1 de cara a l'est

Durant el segle XIV i començament del XV abunden els documents que fan referència a seients de la sinagoga de Castelló d'Empúries amb motiu de traspassos motivats per compra-venda o per raons d'herència. Sobre aquest darrer punt, no és infreqüent trobar testaments que esmenten entre els restants béns del testador, un o més seients de la sinagoga⁽⁶³⁾.

Pati interior de la Sinagoga del puig del Mercadal, situat al nord.

Moviment de vendes de seients de la sinagoga durant anys 1326 al 1412

Data	Venedor	Comprador	Núm.	Preu
18 nov. 1326	Vidal Sotllam	Salamó Teroç	1	no consta ⁽⁶⁴⁾
15 maig 1338	Jucef Bonastruc	Vidal Bonastruc	2	no consta ⁽⁶⁷⁾
25 des. 1340	Jacob Lleó	Vidal Mercadell	1	no consta ⁽⁶⁸⁾
6 set. 1341	Regina	Salamó Salandí	2	no consta ⁽⁶⁹⁾
11 set. 1346	Bonjuhà Salomó	Astruc Issac	1	5s.6d.m. ⁽⁷⁰⁾
3 abril 1346	Astruc Salandí	Vides Momet	1	45 s.m. ⁽⁷¹⁾
30 maig 1351	Issac Salandí	Regina	1	35 s.m. ⁽⁷²⁾
30 maig 1351	Issac Salandí	Belayre	1	40 s.m. ⁽⁷³⁾
16 febrer 1352	Bonastruc Salamó	Aninay Vidal	1	22 s.m. ⁽⁷⁴⁾
16 febrer 1352	Bonastruc Salamó	Abraham Bonastruc	1	18 s.m. ⁽⁷⁵⁾
24 maig 1353	Teroç Bonsenyor	Mossé Abraham	1	30 s.m. ⁽⁷⁶⁾
27 maig 1353	Teroç Bonsenyor	Issac Bonsenyor	1	no consta ⁽⁷⁷⁾
5 gener 1357	Jucef Mahir	Bonafilla	1	-(78)
18 març 1359	Jucef Mahir	Issac Mahir	1	70 s.m. ⁽⁷⁹⁾
12 juny 1359	Bonastruc Salamó	Samuel Rovén	1	100 s.m. ⁽⁸⁰⁾
5 abril 1363	Jucef Issac	Bonafilla	1	70 s.m. ⁽⁸¹⁾
24 febrer 1371	Issac Perfet	Zarch Perfet	1	160 s.m. ⁽⁸²⁾
17 nov. 1371	Issac Baró	Rovén Samuel	1	88 s.m. ⁽⁸³⁾
30 abril 1372	Issac Vidal	Rovén Samuel	1	1.000 s.m. ⁽⁸⁴⁾
18 febrer 1373	Salamó Teroç	Samsó Benet	1	59 s.m. ⁽⁸⁵⁾
2 des. 1376	Adret Bonastruc	Jucef Adret	1	-(86)
19 nov. 1378	Astruc Vidal Sotllam	Teroç Bonsenyor	1	920 s.m. ⁽⁶⁵⁾
20 nov. 1378	Astruc Vidal Sotllam	Issac Rovén	1	1.000 s.m. ^(66 i 87)
21 març 1378	Aster	-?	6	no consta ⁽⁸⁸⁾
12 març 1388	Abib Rovén	Alatzar Issac	1	1.100 s.m. ⁽⁸⁹⁾
12 maig 1388	Teroç Bonsenyor	Issac Saltell	1	-(90)
12 abril 1391	Benvinguda	Issac Tabon	1	50 s.m. ⁽⁹¹⁾
26 juliol 1391	Bonastruc Jucef	Natan Salamó	1	50 s.m. ⁽⁹²⁾
20 set. 1397	Priçosa	Orfila	1	25 s.m. ⁽⁹³⁾
29 nov. 1398	Vidal Astruc	Abraham Bevenist	1	505 s.m. ⁽⁹⁴⁾
18 gener 1404	Dolça	Salamó Clarió	1	-(95)
25 oct. 1406	Issac Mahir	Issac Tabon	2	81 s.m. ⁽⁹⁶⁾
24 des. 1411	Vidal Rovén	Jeffudà Bonsenyor	2	100 s.m. ⁽⁹⁷⁾
19 febrer 1412	Duran Jacó	Bonjuhà Abraham Mercadell	1	926 s.m. ⁽⁹⁸⁾

Una altra etapa de vendes de seients es produí a partir de l'any 1391 en endavant amb motiu de les conversions primirenques. Goig, la viuda de Bevenist Caracosa, i Regina, l'esposa del metge Bernat Maquesa, es van desprendre durant els anys 1391 a 1394 dels seients que tenien en propietat a la sinagoga, venent-los al metge Jatsell de Castllar, jueu oriünd de Besalú, a Salomó Astruc i a Astruc Issac⁽⁹⁹⁾.

Alienació temporal de seients: arrendament i empenyorament

En el transcurs del segle XIV, els traspassos de seients no solament es feien per compra-venda, sinó també per arrendament i usdefruit temporal.

El 30 d'octubre de l'any 1341, Astruc Jucef, fill de Jucef Bonastruc, arrenda un seient de la sinagoga⁽¹⁰⁰⁾. Una clàusula corrent en aquests tipus de contracte és la que es refereix als emprius, fruits i violaris durant un temps determinat. Per exemple, el 27 de novembre de 1345, Abraham Vidal i la seva mare Goigs, vídua de Vidal Perfayt, arrenden al preu de 16 sous per durant quatre anys l'usdefruit d'un seient⁽¹⁰¹⁾. I així mateix, Astruc Abraham i la seva mare Regina, esposa d'Abraham Rovén, arrenden (7 octubre 1360), tots els fruits d'un seient durant cinc anys⁽¹⁰²⁾; Issac Vidal ho fa (2 desembre 1381) a favor de Salves Vidal durant un període semblant per 30 sous m.⁽¹⁰³⁾; Durand Deuslossal, fill de Deuslossal de Malgur, arrenda l'usdefruit d'un seient per tres anys al preu de 3 florins d'or d'Aragó⁽¹⁰⁴⁾.

Una altra modalitat d'alienació de seients, en principi temporal, consistia en l'empenyorament per deutes. Astruc i Issac, fills dels difunts Jucef Asmies i Druda, empenyoren a favor del metge jueu Vidal de Mercadell un seient de la sinagoga per raó d'un préstec de 50 sous⁽¹⁰⁵⁾. Issac Bonastruc signa un debitori a favor del seu germà Astruc Bonastruc per valor de 15 lliures m., i en garantia empenyora (7 octubre 1346) un seient de l'escola dels jueus⁽¹⁰⁶⁾. Citem a continuació altres casos d'empenyorament de seients: 11 de setembre 1346, Bonjuhà Salamó de la Bisbal a favor d'Astruc Issac de la Bisbal, jueu de Castelló d'Empúries per un simple deute de 5 sous 6 diners m.⁽¹⁰⁷⁾; 5 gener 1357, Jucef Mahir a Bonafilla, esposa de Vidal Esmies, un seient que curiosament arrenden després per dos anys per 25 sous m.⁽¹⁰⁸⁾; 18 gener 1404, Dolça, vídua de Clarió Salamó, fa donació d'un seient que havia estat empenyorat per raó d'un deute⁽¹⁰⁹⁾; Deuslossal de Malgur empenyora un seient a Astruc Aninay per un deute de 65 sous m.⁽¹¹⁰⁾.

Un cas de donació entre vius, el veiem registrat el 6 de setembre de 1341, en què Regina, vídua de Samuel Bedoç ho fa a favor de Salamó Salandí⁽¹¹¹⁾. Probablement no és l'únic cas.

Propietaris de seients de la sinagoga no residents a Castelló d'Empúries

Normalment els possessors de seients de la sinagoga eren jueus que, formant part de l'aljama, residien a Castelló d'Empúries. Succeïa, però, que per raó de trasllat –cosa no infreqüent tractant-se de jueus d'aquell temps– continuaven essent propietaris de seients, tot i haver passat a residir en algun altre indret. Un altre factor no menys infreqüent eren els heretaments que un fill o parent absent rebia dels seus pares o parents difunts. És possible que hi hagués altres casos, però els que acabem d'expressar eren els més sovintejats. En aquestes circumstàncies, si el propietari no tenia intenció de passar a residir a Castelló d'Empúries, el més probable era que tard o d'hora el posés en venda.

En diferents actes hem comprovat l'existència de jueus relacionats amb seients de la sinagoga que residien a Barcelona, Tarragona, Cervera, Girona, Perpinyà, Figueres, Peralada, la Bisbal. Issac Salandí, jueu de Cervera, fill del difunt Astruc Salandí de Castelló d'Empúries ven (30 maig 1351) dos seients a Regina i Belayre respectivament⁽¹¹²⁾; Teroç Bonsenyor, jueu oriünd de dita vila, residia a Perpinyà quan vengué (24 i 27 de maig 1353) dos seients, l'un a

Mossé Abraham, i l'altre a Issac Bonseyor⁽¹¹³⁾; Jucef Issac ven (1363) un seient a Bonafilla, esposa de Salamó Issac de Figueres⁽¹¹⁴⁾; Aster, filla d'Astruc Adret, com a hereva dels difunts Astruc Esmies, resident a Girona, passa (1378) a ser propietària de sis seients de la sinagoga de Castelló d'Empúries⁽¹¹⁵⁾. Issac Mahir i el seu fill Clarió Issac, ambdós consten com a jueus de Peralada quan posen en venda (25 octubre 1406) dos seients contigus de dita sinagoga⁽¹¹⁶⁾; també és de Peralada Vidal Astruc Aninay que arrenda l'usdefruit d'un seient⁽¹¹⁷⁾. Bonjuhà Salamó, de la Bisbal, jueu de Tarragona, empenyora (1346) un seient que tenia a la sinagoga de Castelló d'Empúries⁽¹¹⁸⁾; finalment, Jacob Lleó, jueu de Barcelona, fa procurador (1339) al seu cunyat Mahir Asmies de Castelló d'Empúries, perquè li administri un seient de la sinagoga que havia pertangut al difunt Jucef Asmies⁽¹¹⁹⁾.

V. ELEMENTS DESCRIPTIUS DE L'INTERIOR DE LA SINAGOGA

La casa comunal o lloc de reunió dels jueus constituïts en aljama, conegut en la tradició llatina occidental amb el vocable grec de *sinagoga* i a Catalunya particularment per *escola*, pels jueus era *Bet kenéset*. D'ordinari, l'edifici estava integrat per un conjunt de dependències o locals (*domus*) destinades a diferents funcions, la més important de les quals, per al jueu, era la que en podríem denominar lloc de pregària.

Gràcies a alguns detalls que apareixen en ocasions en alguna de les descripcions de les afrontacions dels seients, podem més o menys aproximar-nos a l'estructura general, i així mateix a certs aspectes en particular acusatament suggerents.

Si tenim en compte l'esquema que hem ofert de l'encarament dels seients, observarem que 11 dels seients comuns posats a subhasta es troben encarats a l'est, més els 7 de cara a l'*oratorium*, mentre que únicament 6 miren a nord i 3 a sud (la resta no consta o resulta il·legible per les males condicions dels documents). Ara bé, aquesta proporció sembla suggerir una estructura rectangular del local, que es prolongaria de nord a sud, i que s'avé amb la disposició que encara avui presenta l'immoble, sens dubte reformat o retocat en el transcurs dels segles, de l'actual carrer de les Peixateries Velles.

Determinades denominacions dels seients evoquen un començament, extrem o categoria de la tira o filera, dita també *bancada*, així *cap*⁽¹²⁰⁾, *cap de dara*⁽¹²¹⁾. D'altres fan referència als seients interiors de la filera. De bancades, n'hi havia de dobles: *tira doblera*, *banchata dobleta*⁽¹²²⁾. Una de les tires o fileres es trobava al peu del *tabernacle*⁽¹²³⁾. Hem detectat una bancada doble denominada *ma arau*, és a dir a l'occident⁽¹²⁴⁾; una altra situada de cara a sud, dotada de set seients, i coneguda per *trencacolls* (*banchata que vocatur trenchacolls*)⁽¹²⁵⁾, segurament perquè la seva ubicació seria un destorb i provocaria fatalment l'entrebancada dels transeünts. Aquesta bancada de set seients havia pertangut a Bonastruc Asmies⁽¹²⁶⁾.

De les diferents portes citades en els documents, una donava accés, per la banda oest, a una sala o pati interior en part cobert per a conversar (*curia cooperta retro scholam*)⁽¹²⁷⁾. A la banda contrària i, per tant, a l'est, una altra porta comunicava al pati a cel obert, utilitzat en temps de la sinagoga enrunada per a la pregària, on s'entrava des de l'exterior (*jauna porticum*)⁽¹²⁸⁾. Es parla també d'una primitiva porta (*janua prima*)⁽¹²⁹⁾, que sembla que donava per la part nord a un carreró públic, avui desaparegut. Finalment, una porta

també a l'exterior, que acabaria per ser la principal, fou construïda posteriorment a la part sud, donant a la plaça dels Peixos, on es trobava la peixateria⁽¹³⁰⁾, establiment públic pràcticament contigu a la sinagoga.

Els documents citen també la porta de l'aron⁽¹³¹⁾ o *L'aron ha-qodes*^(131b) era el moble principal de la sinagoga i punt de convergència del local on es guardaven els tres rotlles de la Torà escaientment ornamentats. A mesura s'incrementà entre el poble jueu la veneració pels rotlles com a llei escrita, de caixa o arca passà a armari de paret (*domus*)⁽¹³²⁾ amb rica i sumptuosa decoració per bé que amb material simple. Rarament hi faltaven la cortina i la llàntia cremant incessantment al davant. És sabut que els objectes de culte, com ara els rotlles, les llànties i el seu manteniment, etc., podien ser donats a la sinagoga. Al testament citat de Rovén Samuel, es disposa que sigui feta la donació d'uns rotlles diadema amb l'escaient ornamentació el dissabte en què el seu fill Vidal Rovén es casi a la sinagoga de Castelló⁽¹³³⁾. I Momet Astruc en el seu testament, ordena que es proveeixi durant quatre anys el manteniment d'una de les llànties davant la *rotula*⁽¹³⁴⁾.

Quant a l'armari dels rotlles, aquest era ritualment situat a la paret est, que indicava al nostre país l'orientació vers Jerusalem⁽¹³⁵⁾. En aquesta direcció convergien, en un principi, tots els seients dels orants dins la sinagoga; en el transcurs, però, dels anys, tal vegada a causa del notable increment de jueus que experimentava l'aljama, aquesta es veié forçada a habilitar seients encarats també a l'oest⁽¹³⁶⁾, donant l'esquena als focus d'interès.

Al centre del local, en front del tabernacle (*tabernaculum*)⁽¹³⁷⁾, hi havia un relativament ampli espai lliure, on s'elevava la *teva* (*taheva* o *teheva*)⁽¹³⁸⁾, a què s'accedia per uns escalons o grades (*gradarium*), construïdes l'any 1326⁽¹³⁹⁾. La *tevah* era la plataforma des d'on es dirigia l'ofici (*officium*)⁽¹⁴⁰⁾. Un simple passadís (*carrerone sive passu scole transitu*)⁽¹⁴¹⁾, entre la *teva* i l'aron, permetia circular d'un costat a l'altre.

Els documents fan esment també del *scapularios*. Probablement era el jueu encarregat del servei de la sinagoga. Entre altres funcions cuidava de l'oli de les llànties⁽¹⁴²⁾.

Sinagoge seu scole hominum, mulierum et infantis

La sinagoga de la qual hem intentat fer una petita aproximació era l'anomenada dels homes, dita també dels jueus barons o superior (*sinagoga seu scola superior sive judeorum masculorum*)⁽¹⁴³⁾. La primera vegada que apareix tal connotació distintiva als protocols correspon a l'any 1341⁽¹⁴⁴⁾.

Això feia suposar l'existència d'un lloc reservat a les dones jueves. En efecte, a partir del 1327⁽¹⁴⁵⁾ en endavant no són infreqüents les referències a un local propi de les jueves (*scola mulierum judearum*) o (*domus dominarum*)⁽¹⁴⁶⁾.

Per contraposició amb l'escola dels jueus barons, en ocasions l'escola de les dones jueves pren la denominació d'inferior (*scola inferior*), expressió de la categoria, no de la ubicació, ja que aquesta es trobava probablement a un nivell més elevat que la dels homes. Estava situada a la part nord, com sembla indicar el fet que l'any 1369 l'escola de les dones tenia una paret contigua a la casa de Berenguer Gilabert⁽¹⁴⁷⁾. Com qualsevol altra sinagoga, l'escola de les jueves no era independent de la dels homes. En la de Castelló d'Empúries, concretament, es comunicaven per mitjà d'una finestra (*fenestra*)⁽¹⁴⁸⁾, que no seria altra cosa que una mena de galeria d'on les dones jueves

podien seguir els oficis i pregàries comuns. Semblantment a la dels homes era dotada de seients que també eren objecte de traspassos per compra-venda o en virtut d'heretaments⁽¹⁴⁹⁾.

Els infants no iniciats al ritus –la cerimònia de la iniciació se celebrava als dotze anys– eren exclosos de la participació al culte oficial, però tenien un lloc o estança reservat a ells (*scola infantis*)⁽¹⁵⁰⁾ que servia d'aula per aprendre lletra amb la lectura del *Talmud*.

Els documents situen dita escola a l'extrem nord-oest de la sinagoga dels homes, tal com hem intentat indicar en l'hipotètic esquema adjunt.

VI. DIVERSITAT DE FUNCIONS DE LA SINAGOGA

Per al jueu medieval, la sinagoga no solament era el lloc de la pregària ritual, sinó que també constituïa el centre de la vida social: pràcticament no hi havia cap activitat quotidiana dels jueus que no fos reflectida en la vida de la sinagoga⁽¹⁵¹⁾. En ella –com afirma Jaume Riera en el seu article esmentat– “s'elegeixen els càrrecs de la comunitat, s'hi ventilen els plets, s'hi lancen les excomunionis i s'hi fan les proclames matrimoniales”.

El Call jueu. A partir de meitat segle XV aquest carrer prengué el nom de Sant Pere Baix.

Actualment ha recuperat l'antiga denominació de Carrer del Call.

La documentació en què ens basem ha servat mostres de la major part d'aquestes funcions. Per exemple, als jueus declarats espuris els era prohibit de formar part de la comunitat i, consegüentment, no podien tenir accés a la sinagoga conjuntament amb els altres jueus. L'any 1321⁽¹⁵²⁾ els jueus castello-nins Bonastruc Asmies, Jucef Asmies, Astruc Bonastruc i Bonastruc Salamó foren declarats per la comtessa Marquesa, senyora de l'aljama, espuris i, com a tals, reclamava que se'ls impedís l'entrada a la sinagoga.

A l'escola de les dones jueves, que era –com ja s'ha dit– una dependència a part de la dels homes, el 10 de març de 1414, hi fou pronunciada una sentència arbitral sobre el contenciós entre Guillem Pallecer i Pere Guillem Pallecer de Sant Climent, com a actors, i Issac Rovén, Natan Abraham i Salamó Atan⁽¹⁵³⁾.

Com qualsevol altre bé de propietat privada, els seients de la sinagoga podien ser objecte també d'un contenciós. En efecte, el 9 de juny de 1412, el jutge Berenguer Ponç, actuant en nom de Geralda Senesterra, aleshores senyora de l'aljama, ordenà a Vidal Rovén Samuel l'entrega de dos seients a Jefudà Bonsenyor a qui pertanyien per dret d'adquisició, segons aquest pogué demostrar d'un instrument de compra-venda del 24 de desembre de l'any anterior⁽¹⁵⁴⁾. Un cas curiós de contenciós sobre seients fou un que tingué lloc el 27 de novembre de 1382 entre Adret Bonastruc i el seu gendre, el metge Vidal Cabrit, jueu de Barcelona, resident feia uns anys a Castelló d'Empúries. El plet es ventilava, entre altres assumptes familiars, sobre l'ocupació que el mestre Cabrit feia d'un seient de la sinagoga propietat del seu sogre⁽¹⁵⁵⁾.

La sinagoga era també un dels llocs preferents per a romandre en ostatges, és a dir per a lliurar-se com a penyora del compliment d'un pacte. Antigament els jueus de Castelló d'Empúries romanien en ostatges dins els valls antics de la vila⁽¹⁵⁶⁾. També podien romandre en ostatges, ateses algunes circumstàncies, al propi domicili. Quan el lloc de romandre en ostatges era la sinagoga, que era el més corrent, constituïa tot un ritual. El *Liber secretariorum et commune aljame* detalla el procediment. *Tenere hostagia ad monicionem X dierum infra domus sinagoge judeorum huius ville, per hunc modum, scilicet...* Segons aquesta consuetud, cadascun dels jueus que estaven obligats a romandre en ostatges, transcorregut el període d'advertiment, havien d'alçar-se en clarejar el dia i entrar a la sinagoga a l'hora acostumada per la recitació de la pregària del matí, i no podien sortir-ne fins a la nit en el moment que s'hagués consumit una candela encesa al crepuscle. Els dissabtes i dies de festa era prohibit romandre en ostatges. Curiosament es fa notar que si hom tenia necessitat de defecar, se li permetia d'anar a fer-ho a casa seva amb l'obligació de retornar tot seguit a la sinagoga. I així tots els dies durant el període que hom era tingut de romandre en ostatges⁽¹⁵⁷⁾. Els deutoris solen expressar de forma abreujada la clàusula que fa referència a estar en ostatges. Mahir Rovén promet entrar a l'escola dels jueus de la vila i romandre-hi en ostatges sense sortir-ne ni pels propis peus ni mitjançant els aliens ni per qualsevol altre mitjà fins haver satisfet el deute...⁽¹⁵⁸⁾.

Com a lloc privilegiat per al culte, la sinagoga servava, com és lògic, els llibres rituals i litúrgics, d'entre els quals sobresortien per la seva importància els rotlles de la Llei. Com a centre administratiu i social de la comunitat servava també el *Liber Ordinationum Consilii*⁽¹⁵⁹⁾; el *Liber secretariorum et commune aljame*⁽¹⁶⁰⁾; el *Liber nuncupatus Scamoç*, versió empordanesa del vocable hebreu *haskamot*, o llibre d'acords de l'aljama, on entre altres coses constaven les facultats atribuïdes als secretaris⁽¹⁶¹⁾; el *Liber Manifestationum*

Carrer del Call.

judeorum⁽¹⁶²⁾ o llibre de declaracions, que enregistrava les declaracions jurades sobre els productes de compra-venda subjectes a l'impost. Per raons òbvies, aquest llibre no podia ser tret fora del recinte de la sinagoga i, transcorregut mig any de l'operació comercial, havia de mantenir-se dipositat dins l'arca de la comunitat⁽¹⁶³⁾.

A la sinagoga es declaraven les sentències d'anatema o excomunió, *vet*, *nidduy*, *alatme* i *hérem* que segons sembla representaven diferents graus de sanció per aquest mateix ordre, de manera que la sanció més greu era l'*hérem* que, entre altres efectes, expulsava la persona contra la qual era aplicat de la participació de la comunitat. En un altre ordre de coses, a la sinagoga també es feien admonicions i requeriments judicials. El 9 d'agost de 1335, Elies de Sarrià i Vidal Aninay amonestaren i requeriren en presència de notari i testimonis, Bonastruc Asmies, a fi que aquest se subjectés a la pena a què havia estat condemnat per sentència arbitral⁽¹⁶⁴⁾.

En ocasions eren els mateixos cristians que es personaven a la sinagoga per presentar les pròpies reclamacions. Consta que l'any 1325 els cònsols de la vila irromperen dintre la sinagoga juntament amb altres prohoms i afrontaren amb els representants de l'aljama acusant els jueus de percebre interessos superiors al vint per cent⁽¹⁶⁵⁾, que era el límit màxim permès per la llei.

Com a casa comunal, la sinagoga destinava alguna de les seves dependències a sala de deliberacions i reunions del consell. D'allí, en sortien elegits els càrrecs rectors i administratius, com ara els secretaris, que eren els gestors o executius del govern de l'aljama⁽¹⁶⁶⁾ (*in quaquidem domo* –dependència, habitació– *erant personaliter sacretarii et quidam alii judei de consilio ipsius aljame constituti*)⁽¹⁶⁷⁾, i així mateix els oïdors de comptes, la funció dels quals consistia a controlar la gestió econòmica dels secretaris, clavaris o tesorers, síndics o encarregats d'assumptes especials, taxadors, que redactaven les ordinacions sobre talls tributaris i les cises dels diferents impostos, (*barorim* (*barurim*), jutges que tenien funcions judicials corrents, etc.

Tot i que a la documentació no hem vist que figurés el vocable *mikwé*, la sinagoga tenia reservada una estança destinada a piscina ritual de purificació, particularment pel que fa a les ablucions rituals de les dones. Un document, però, que esmenta certes conduccions d'aigües, podria tal vegada referir-s'hi⁽¹⁶⁸⁾, però sobre aquest punt no podem afirmar res amb seguretat.

En canvi, les referències a la peixateria dels jueus són més clares. Tal vegada es tractaria d'una taula o més, mòbils, contingües, no massa distants de la peixateria dels cristians, que sabem que es trobava situada al sud de la sinagoga. El document literalment diu així: ... *et est in sinagoga judeorum huius ville Castilionis juxta januam que est versus pexeteriam ipsius sinagoge*⁽¹⁶⁹⁾.

Malgrat que no hàgim trobat cap instrument jurídic que fes referència a la carnisseria jueva, sabem que existia, ja que era preceptiu, que tota aljama disposés de carnisseria pròpia. En unes ordinacions jueves sobre impostos s'esmenta l'ofici o funció de *degoladors*^(169b). Probablement la carnisseria de l'aljama formaria part de la botiga d'aprovisionament, ubicada a la sinagoga.

Finalment, la sinagoga constituïa la seu de les institucions benèfiques, a les quals els jueus se sentien molt inclinats. Han quedat els noms d'*Elemosine aljame judeorum*, dita en hebreu *tamhuy* (literalment, nom d'una mena de plat amb compartiments), i que llegim en el mateix document que a l'aljama de Perpinyà prenia en nom català *çacha*⁽¹⁷⁰⁾, espècie de *Pia Almoïna* medieval, institució comuna a cristians i jueus, però amb organització pròpia. Una de les confraries més importants era la *Talmuthorà*, de l'estudi de la Llei. També hi havia les confraries dites *De les Lluminàries*, *Dels Difunts*, *Dels Malalts pobres*, i la dita simplement *Dels Jueus*, que tal vegada cal referir-la a la *Dels Malalts pobres* ja esmentada.

VII. LA INSPECCIÓ ECLESIASTICA DE L'ANY 1415

Fins a la segona dècada del segle XV, la sinagoga del puig del Mercadal mantingué les funcions que acabem d'enumerar, i potser encara alguna altra de la qual no tenim constància.

Durant tot el segle anterior, principalment a partir de la restauració i engrandiment practicat els anys 1321-1323, els jueus de l'aljama castellanina havien tingut cura de la conservació de l'immoble, realitzant-hi les obres oportunes segons les circumstàncies, com hem tingut ocasió de veure. A vegades la documentació deixa caure algun detall –com ara la deixa testamentària sobre corones d'argent destinades a la *ceferthorà*, o bé la cura de les llànties per al culte, etc.– que permet comprovar l'interès que tenien els jueus per la dotació i agençament de la sinagoga. Consta que a principis del segle XV, amb el propòsit d'engrandir certes dependències excessivament

reduïdes, hi afegiren –aquesta vegada sense autorització– una casa veïna que compraren a la família Palera⁽¹⁷¹⁾.

Però arran dels avalots de l'any 1391, tot i que no afectaren d'una manera directa als jueus del comtat d'Empúries⁽¹⁷²⁾, la situació de les aljames al nostre país, i amb elles la de Castelló d'Empúries, havia començat a canviar⁽¹⁷³⁾. D'aquesta època es registra una aflluència de conversions que en traspasar el llindar del segle XV anaren cada any en augment. Cooperava a aquest fenomen sòcio-religiós la pressió sostinguda i sistemàtica de Pere de Luna, reconegut per papa als estats de la corona d'Aragó amb el nom de Benet XIII. Aquest intentava, per tots els mitjans a l'abast, de reduir els jueus convertint-los al cristianisme. La cèlebre *Disputa de Tortosa* (1413-1414), a la qual assistí el jueu de l'aljama de Castelló d'Empúries, Perfet Bonsenyor⁽¹⁷⁴⁾, tenia aquesta finalitat.

Una altra mesura coercitiva fou esgrimida per Benet XIII. Emparant-se en lleis imperials i amb decrets dels romans pontífexs que prohibien als jueus edificar noves sinagogues i alçar les antigues fent-les més espaioses i belles –lleis que, com hem dit al començament d'aquest treball, a penes s'observaven–, decretà la clausura de les sinagogues que contradieien aquelles disposicions. En concret, el decret papal disposava que on n'hi havia més d'una, si aquesta no era preciosa no fos clausurada; però on n'hi havia dues o més, únicament fos tolerada la menys preciosa. L'ordre de clausura era taxativa en el cas d'una sinagoga bastida sobre una antiga església o capella⁽¹⁷⁵⁾.

En aquest context, governava la diòcesi de Girona –en situació de *sede vacante* arran de la mort del bisbe Ramon des Catllar (1409-1415) resident a la cort pontificia– Guillem Mariner, a qui el papa havia nomenat directament vicari general. Per calibrar la importància d'aquest nomenament, bastarà dir que usualment prenia el govern del bisbat en esdevenir-se seu vacant, l'ardiaca major de Girona⁽¹⁷⁶⁾.

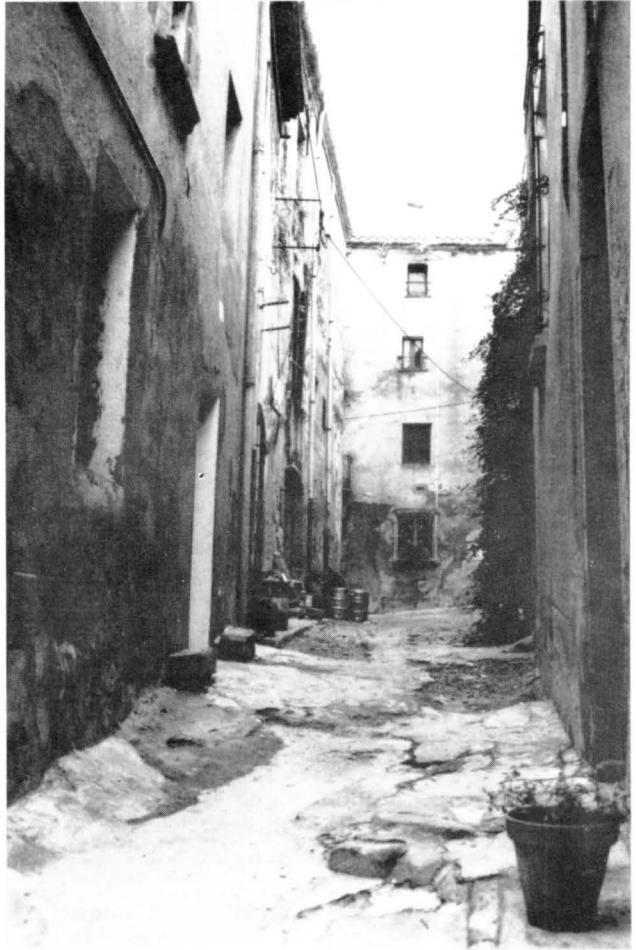
El vicari general Guillem Mariner esmerçà tot el seu zel a executar el decret pontifici que, com hem dit, es basava en motius extemporanis. D'altra banda, acceptà tota mena d'informes indiscriminats sobre la *magnificència* i *preciositat* de la sinagoga de Castelló d'Empúries. Allegant, doncs, que era excessivament preciosa en els seus edificis i estructures, i que havia estat ampliada, dilatada i també alçada contravenint els decrets canònics i lleis imperials, n'ordenà la clausura⁽¹⁷⁷⁾.

En tot aquest afer, hi ha la fundada sospita que la decisió del vicari general responia, més que a la objectivitat, a una actitud dimanada dels prejudicis alimentats per una voluntat resolta a clausurar, fos com fos, la sinagoga.

De fet, sembla corroborar-ho la ferma resistència que oposaren els jueus, i el recolzament que obtingueren del veguer del comtat, Francesc Sirvent, que aconseguiren impedir l'execució del decret de clausura.

Tot seguit jueus notables elevaren personalment al vicari general una reclamació, en la qual al·legaven que aquell havia estat mal informat sobre la preciositat i la reforma de dita sinagoga.

Tal cúmul de circumstàncies promogueren el replantejament de la qüestió. El vicari general Guillem Mariner ordenà una investigació *in situ* que tingué lloc el 29 de setembre, festivitat de Sant Miquel Arcàngel –que s'escaigué en diumenge– de 1415. Els comissionats *ad hoc* foren Antoni Mitjà, Bernat Collell, ambdós beneficiats a l'església de Girona, i Francesc Vilar, beneficiat i procurador fiscal de la cúria de l'oficialitat de Castelló d'Empúries⁽¹⁷⁸⁾.

Fi del barri jueu
pel costat oest.

Segons l'informe emès l'endemà a Girona, els comissionats havien inspeccionat detalladament la sinagoga i tot el que l'integrava: dependències, oficines, galeries i patis, tant per dintre com per fora, i així mateix l'alçada, amplada i llargada. La conclusió fou que la sinagoga era excessivament preciosa, almenys en part, i contravenia els esmentats cànons i lleis. Afegiren encara el pretext que estava situada gairebé al centre de la vila, i l'entrada principal donava a la plaça dels Peixos, la qual cosa feia que les pregàries jueves dels dissabtes i festivitats arribessin forçosament a les oïdes dels cristians veïns i transeünts amb greu contumèlia del Salvador⁽¹⁷⁹⁾.

Com hom pot veure, persistien els mateixos criteris i prejudicis.

Amb tot, aquesta inspecció permeté almenys resoldre la qüestió, mitjançant el diàleg i la transacció, d'una forma salomònica: d'una banda, els jueus podrien mantenir el culte a la sinagoga, i de l'altra es donaria compliment al decret, clausurant la part més recent i sumptuosa de l'edifici⁽¹⁸⁰⁾.

VIII. FI DE LA SINAGOGA DEL PUIG DEL MERCADAL

El procés de conversions a Castelló d'Empúries s'havia accelerat a partir de la segona dècada del segle XV.

El 18 de febrer de l'any 1417, més d'un centenar de jueus –entre homes i dones– rebien el baptisme en la monumental pica romànica servada en la nova església gòtica, tot just acabada, de Santa Maria de Castelló d'Empúries. D'aquesta memorable efemèride conservem una expressiva nota descriptiva que vàrem publicar per primera vegada a “Jornades d'Història dels Jueus a Catalunya”, celebrades a la ciutat de Girona la primavera de l'any 1987⁽¹⁸¹⁾.

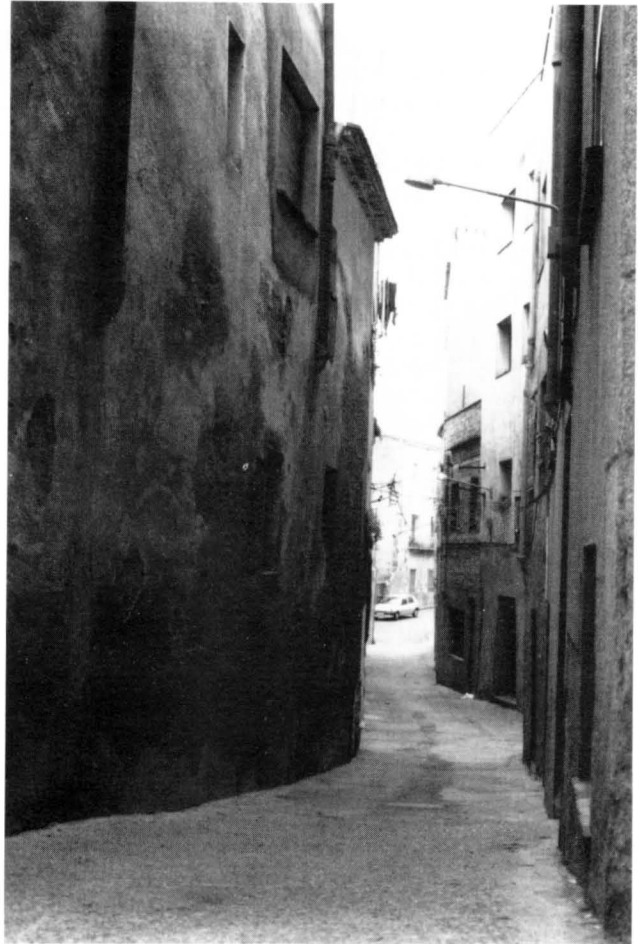
La conversió massiva de jueus significà un cop dur per a l'aljama que quedà molt reduïda: *residuuum dicte aljame remansit in numero breviori*. Notem que al centenar i escaig de jueus batejats en aquesta ocasió, cal afegir-hi encara molts d'altres que ja amb anterioritat havien rebut el baptisme⁽¹⁸²⁾.

Pocs mesos després d'aquest esdeveniment –l'11 d'agost– s'originà un procés que posa en evidència la situació conflictiva en què es trobava l'aljama i la sinagoga. Per aquells anys posseïa la jurisdicció sobre els jueus i el call, la família Senesterra. Bernat Senesterra, camarlenc del rei. L'any 1412 havia traspasat el senyoriu de l'aljama a la seva esposa Geralda. Davant la problemàtica de satisfer els jueus certs creditors, el procurador de dita senyora entrà al call amb el propòsit d'inventariar, segrestar i subhastar els béns de l'aljama⁽¹⁸³⁾. En tenir-ne esment el lloctinent de l'assessor del comtat, Pere Andreu, hi envià el porter de l'Audiència de la vila, Antoni Pertusa, amb l'ordre de deturar l'execució iniciada per Joan Exerrat, advertint-li que per raó de la *peyta* ordinària, l'execució dels béns seria sumament gravosa per als jueus acumulant mals sobre mals; puntualitzà també que eren distintes i totalment delimitades, pel que feia a l'aljama, ambdues jurisdiccions: la de l'assessor del comtat que actuava en nom de la Generalitat, i la de dita senyora.

Però Joan Exerrat, fent cas omís d'aquests advertiments continuà l'inventari, ara acompanyat del jutge de la senyora Geralda, i entrà a la sinagoga. Obri un armari que contenia alguns béns de l'aljama. *No manlevariem res si les vos en voletz portar, fetz ho* –diu el text–. I dit procurador es prestà a fer-ho considerant que allí es trobaven poc segurs. L'esmentat porter amb la maça que li conferia l'autoritat entrà a la sinagoga on es trobava el procurador de Geralda i el comminà: *Sènyer Naxerrat, jo us man de part de mosser lo procurador del comtat que vos no trestatz ni toquetz res que sia de la Comunitat de l'aliama*. A la qual cosa Joan Exerrat respongué que faria allò que ordenés segons dret. En conclusió, a fi d'evitar que Joan Exerrat, amb l'excusa que els béns eren pocs segurs, no se'ls emportés a casa seva, el procurador del comtat n'ordenà l'embargament⁽¹⁸⁴⁾.

En realitat, es tractava d'un plet que s'arrastrava des de l'any 1409, quan el comtat havia estat empenyorat a la Generalitat de Catalunya i la Ciutat de Barcelona. El problema consistia –com apareix en l'episodi que acabem de descriure– en la col·lisió de drets de senyoria sobre l'aljama entre la viuda de Bernat de Senesterra, Geralda, i la Ciutat de Barcelona, aleshores senyora del comtat. El plet fou portat davant el rei Alfons, el qual sentencià que la propietat i la jurisdicció de l'aljama era de Geralda per traspàs del seu espòs que la posseïa en virtut de la venda feta pel rei Martí i la reina Maria⁽¹⁸⁵⁾.

Carrer de la Neu.
Antigament era conegut
per carrer o pas de
les Carnisseries a
les Peixeteries.

Amb tot, el problema era espinós, per quant subsistien entremig béns de conversos que, per aquesta raó, ja no queien sota la jurisdicció de Geralda. Per això, els conversos protestaren, ja que ells, com a convertits al cristianisme, no es consideraven súbdits de dita senyora⁽¹⁸⁶⁾.

La resolució reial és interessant, des del nostre punt de vista, perquè demostra jurídicament que l'aljama no havia entrat mai en el bloc de traspasos a la ciutat de Barcelona, tot i que aquesta s'havia atribuït pretensiosament la facultat de dispensar als jueus de Castelló d'Empúries dels juraments d'homenatge i fidelitat prestats al rei, i així mateix d'haver-los confirmat els privilegis, etc., atorgats pels anteriors senyors. El senyoriu dels Senesterra sobre l'aljama es mantingué durant pràcticament tot el segle XV. El 3 d'agost de 1472, Lleó Jeffudà i Abraham Massan, jueus oriünds de Perpinyà i establerts a Castelló d'Empúries, juren fidelitat com a vassalls davant el notari procurador del noble Bernat de Senesterra, senyor de l'Aljama⁽¹⁸⁷⁾.

Pel que fa a la sinagoga del puig del Mercadal, sabem que el 13 de gener de 1418 no havia estat encara alienada⁽¹⁸⁸⁾.

Monsalvatge extreu una nota del *Manual del Priorat de Bellcaire*, del vescomte de Rocabertí, segons la qual, a 17 d'abril de 1420, Jaume Riera comprà a Francesc Pera la sinagoga *olim* la hama dels jueus de Castelló d'Empúries per franc alou. No hem aconseguit verificar la veracitat d'aquesta referència. El cert és que tot just quatre mesos més tard –12 agost 1420–, consta que la sinagoga del Puig del Mercadal es trobava en possessió de Guillem Riera, marxant de teles de dita vila, que la utilitzava com a habitatge⁽¹⁸⁹⁾.

De ser verídica la notícia reportada per Monsalvatge, caldria tal vegada interpretar-la en el sentit que la sinagoga hauria passat de Jaume Riera a Guillem Riera –un fill seu?– i d'aquest al cap de cinc anys –22 juny 1425– ser-ne propietari un tal Jaume Riera⁽¹⁹⁰⁾ –un nét tal vegada?–, que la transformà en hostel aprofitant probablement la seva peculiar estructura.

L'hostal ex-sinagoga devia tenir un cert atractiu, ja que apareix com un lloc adient i sol·licitat per a trobades i reunions d'entitats i personatges de certa categoria. En un mateix dia –5 abril 1435– acollí, al matí, els representants dels preveres i beneficiats de l'església de Santa Maria per tractar dels seus afers⁽¹⁹¹⁾ i, a la tarda vers el capvespre, els procuradors dels abats de Santa Maria de Roses i de Sant Benet de Bages, per un assumpte reservat del monestir empordanès⁽¹⁹²⁾.

El 31 de juliol de 1446 apareix l'hostaler Jaume Riera sol·licitant l'absolució de l'excomunió en què havia incorregut per raó de deutes contrets⁽¹⁹³⁾. Pel que fa a la sinagoga, encara se'n fa menció el 22 de setembre de l'any següent, en la descripció d'un immoble que confronta a l'est en part amb la casa de Jaume Riera, hostaler que fou de l'escola dels jueus. Són interessants, d'altra banda, els detalls reportats: un pati que contenia una cisterna –una mena de safareig o pou– donava per la banda oest amb el carrer de la peixateria, l'actual carrer de la Neu, i es menciona també la casa de l'estudi o de l'escriptori com formant part de la casa venuda⁽¹⁹⁴⁾.

Encara l'any 1470 –7 juny– es fa referència a la sinagoga en la descripció d'una casa al Puig del Mercadal limitant al nord amb un carreró a entrada per on antigament s'entrava a l'escola dels jueus⁽¹⁹⁵⁾.

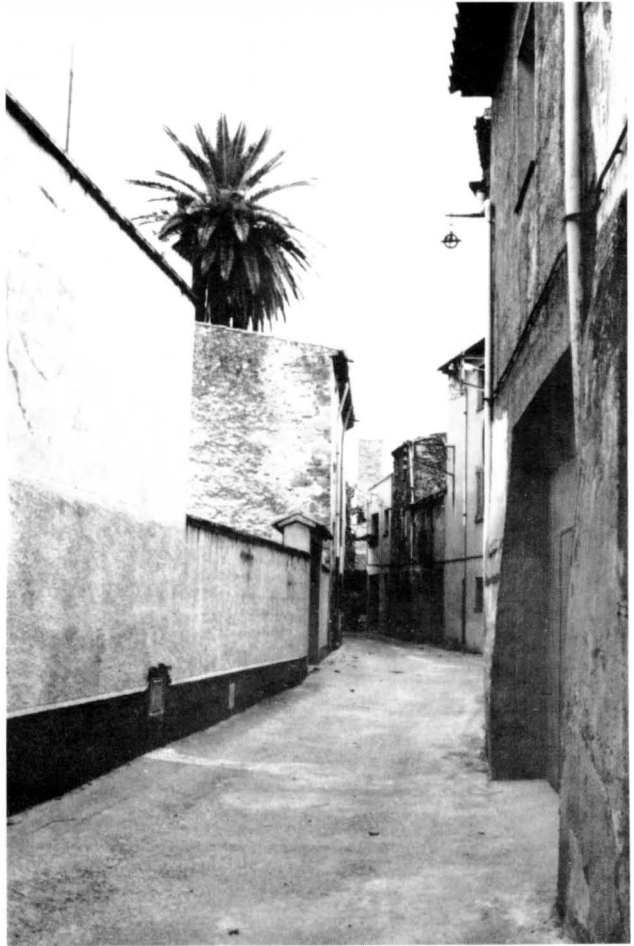
Eulàlia Riera, la viuda de Jaume Riera, heretà l'hostal ex-sinagoga, i consta que a mitjan segle XVI, el posseïa Pere Dona, paraire i hostaler, que l'heretà de Miquel Dona⁽¹⁹⁶⁾.

És l'última dada que hem pogut esbrinar pel que fa a la sinagoga del puig del Mercadal, la sinagoga més significativa i important de tota la història dels jueus de Castelló d'Empúries.

Actualment posseeix l'immoble –sens dubte molt retocat en el transcurs dels segles com ho testimonia la data 1781 inscrita a la façana– la viuda i hereus del malaguanyat amic Vicenç Comas, el pare del qual l'havia heretat al seu torn del seu oncle Vicenç Forns.

IX. L'ALJAMA RECUPERA L'ANTIGA SINAGOGA DEL PUIG DE L'ERA MALA

Els components de l'aljama (*Item com en la present vila sia una aljama de juheus* (1472)⁽¹⁹⁷⁾ es repleguen al primitiu call, l'actual carrer dels jueus. El residu de l'aljama, integrava uns deu matrimonis⁽¹⁹⁸⁾. Tot i ser un petit nombre, passada l'efervescència de les desercions, es reorganitzaren vers mitjans del segle XV.

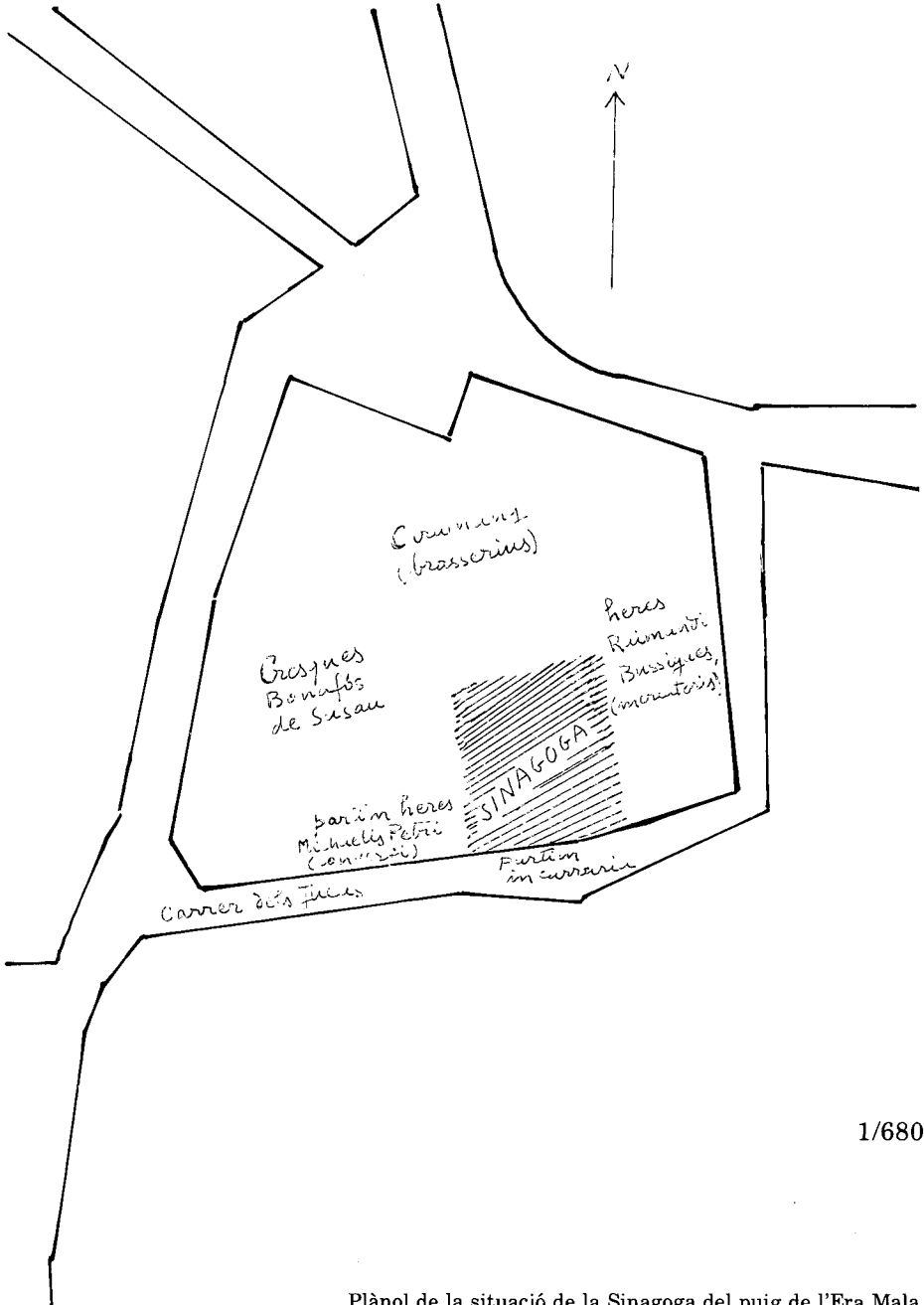
Antic call jueu del puig de l'Era Mala. Ha mantingut fins avui la denominació de Carrer dels Jueus.

En efecte, el 4 de maig de 1442, Cresques Bonafós de Suau, Rovén Sotllam, Issac Teroç i Bonjuhà Bevenist, en nom propi i de tota l'aljama compren a perpetuïtat a la viuda del mercader Francesc Alfons, Elionor, legítimament autoritzada pel seu fill Francesc, una casa coneguda d'antic per la sinagoga, al call dels jueus del puig de l'Era Mala⁽¹⁹⁹⁾. Tenint en compte el mòdic preu estipulat de 9 lliures, pensem que es tractaria d'un edifici en no excessiu bon estat. Curiosament consta que la venda es féu per lliure i franc alou, i d'altra banda l'immoble estava subjecte per raó de domini directe al pagament d'un cens de 12 sous anuals al monestir de Santa Clara⁽²⁰⁰⁾.

Creiem molt convenient –malgrat tractar-se de literatura ingrata– descriure amb precisió les limitacions a fi de poder situar-la correctament. Segons l'instrument jurídic a què ens referim, l'edifici *domus vocata ab antiquo Sinagoga judeorum*, situat al call jueu del puig de l'Era Mala, limitava a l'est amb una casa de l'hereu Bernat Bussigues, mercader; al sud, en part amb una casa de l'hereu de Miquel Pere, i en part amb el carrer públic; a l'oest amb casa de Cresques Bonafós de Susau, un dels jueus compradors en nom de l'aljama; i al nord, amb una casa d'En Caramany, jornaler de la vila, el qual sembla que no hem de confondre amb els Caramany nobles, tot i que aquests tingueren casa a Castelló d'Empúries, i que segons l'historiador Pelai

Negre⁽²⁰¹⁾ fou una de les poquíssimes famílies d'origen feudal que s'han conservat fins als nostres dies en terres empordaneses.

Si traslladem sobre un plànol aquesta descripció, obtindrem el resultat següent:

1/680

Plànol de la situació de la Sinagoga del puig de l'Era Mala.

Carrer dels Jueus. A mà esquerra, l'antiga Sinagoga del puig de l'Era Mala que fou recuperada per l'aljama vers la meitat del segle XV.

Per millor precisió cal afegir que la sinagoga del puig de l'Era Mala, molt abans de ser-ne propietària la família Alfons, havia pertangut als avantpassats de la distingida família Cocó, de la qual hem fet esment en un dels primers capítols d'aquest treball⁽²⁰²⁾.

La precarietat en què es desenvolupava la vida dels components de l'aljama en aquesta segona etapa del segle XV, no ha permès de deixar-nos cap testimoni ni traça de com era aquesta sinagoga. D'altra banda, apareix escassament mencionada en instruments jurídics dels anys 1470 i 1477⁽²⁰³⁾, on es descriuen els límits d'algunes cases del puig de l'Era Mala.

Quan l'any 1492, durant els mesos de maig, juny i juliol, els darrers jueus castellanins feren liquidació de préstecs i d'altres béns abans d'emprendre el camí de l'exili⁽²⁰⁴⁾, un dels jueus, Bonafós Bevenist, notable prestamista, el 24 de juliol féu donació d'una casa situada al barri jueu (*in vico judeorum*) a un cristià⁽²⁰⁵⁾. Seria la sinagoga?

Entrada al Carrer dels Jueus pel costat nord. A primer pla, l'antiga casa del mercader Bussigues, avui Can Sanllehí.

APÈNDIX DOCUMENTAL

1284, 18 de novembre. El clergue Jaspert Ballester, fill i hereu de Bernat Ballester de Castelló, ven a Gerald Cocó, del mateix lloc, una casa situada al puig del Mercadal, que confronta al sud amb la sinagoga dels jueus.

AHG, Cast., vol. 414. Not. no identificat.

Jaspertus Ballistarii, clericus, filius et heres condam Bernardi Ballistarii, de Castilione, gratis et spontanea voluntate per me et meos vendo et cum hoc instrumento trado tibi Geraldo Coquoni, de Castilione, et tuis perpetuo ad voluntatem, quoddam hospitium meum integriter quod habeo et teneo in villa Castilionis in podio de Mercatallo: ab oriente in domibus Aster Ravayle et in intrata dicti hospicii; a meridie, in sinagoga judeorum; ab occidente, in tua tenedone; a circio, in domibus den *¿Toiter¿* cum intratibus, etc. Precio XX libr. m., quas etc. Renunciando etc. Et si plus etc. Et ideo ad voluntates. Salvo jure et dominio Caritatis Castilionis et beneficiorum sacerdotalium stabilitorum in ecclesia sancte Marie Castilionis per Castilionem Archidiaconum Elnensis condam et Bernardum Lubeti. Quibus locis dabitur tu et tui annuatim de censu XII denarios comitales in festo Natalis Domini et dicte Caritatis terciam partem laudismiorum et dictis locis residuas duas partes. Et faciam habere etc. Et de evictione obligando.

Firmavit Petrus Bardoni et Petrus Gorina, procuratores dicte Caritatis.

Testes: Berengarius de Raimundo et Berengarius Ballistarii et Petrus Dalfiani, de Castilione.

(14 Kal. decembris, 1284)

1288, 6 de setembre. Ponç Gomarell de Castelló, ven a Llorença, viuda d'Arnald Eimeric, del mateix lloc, una part d'una casa que es té a directa senyoria de la Comunitat de preveres i de la Caritat de la vila, situada al puig del Mercadal al costat de la sinagoga dels jueus i la casa de Guillem Cocó

AHG, Cast., vol. 4. Not. Pere de Serra.

Poncius Gumarelli, de Castilione, per me et meos successores vendo et trado vobis Laurencie, uxori quondam Arnaldi Eymerici, de eodem loco tuisque perpetuo totam illam quantitatem (...) prout tenetur pro clericis et caritate Castilionis ex illo hospicio meo quod habeo intus villam de Castilione in podio de Mercatallo juxta sinagogam judeorum et hospiciam Guillelmi Coquoni, excepto tamen inde? (...) retento illo callo meo quod est ibi in dicta quantitate versus meridiem ipsius residui (...) prout ipsum callum est nunc tapiatum et clausum cum tapiis. Que dicta quantitas quam tibi super vendo, afrontat ab oriente in hospicio Raymunde, uxoris Guillelmi Torroni, a meridie in hospicio meo, ab occidente in hospicio Geraldi Coquoni, et a circio in callo. Quam quidem vendicionem tibi etc., precio viginti IIII librarum melgarensium in quibus intelligitur jus domini bajuli. Renunciando etc. Et ideo ad voluntatem (...) etc. Dans etc., promitens bona facere etc. Salvo jure et dominio directo clericorum et caritatis ville Castilionis, per quos tenetur predicta quantitas. Quibus clericis de censu in festo Natalis Domini II solidi comitales ad adiutorium, cuius census ego et mei teneamini tibi tuisque in dicto festo facere de censu annuatim VI denarios comitales ratione dicti calli mihi retenti, ut predictum est, de censu quod ibi receperant dicti clerici dictum censum et etiam duas partes domini directi et terciam partem recipit caritas tum? dicti domini directi, et qui pro dicta quantitate tenetur. Et quod tu et tui semper teneamini recolligere omnes aquas in dictam quantitatem a me venditam, que ex dicto callo meo aliquo descendent et de ipso exient undecumque ad ipsum pervenerint. Et quod omnes parietes inter dictam quantitatem et residui mei hospicii semper sint communi et mediani inter me et meos et te ac tuos, et quod quilibet nostrum et nostrorum successorum teneantur dictos parietes semper

tenere condirectos de parte sua, ut est consuetum fieri in villa Castilionis. Et insuper de eviccione etc. Super rebus (...) fides et tornator Guillelmus Tolosa de Castilione super rebus meis et renunciando in omni. Firmavit Castillo? Coquoni et Bernardus Go(...) et Sibila, uxor dicti venditoris in nomine etiam vendicionis etc. Renunciando ius Velleyani etc. Monelli, procurator caritatis firmavit Jaufridus de Trebails pro baiulo.

Testes: Johannes Eguidii et Petrus Pichonerii (Hic stet pro communi).

VIII idus septembris, die dominica (1288)

1321, 9 de juliol. El bisbe de Girona, Pere de Rocaberti, atenen l'estat ruinós en què es trobava la sinagoga de Castelló d'Empúries, concedeix a Issac Salandi i Momet Astruc, representants de l'aljama, llicència per a reconstruir-la i engrandir-la dins els límits d'amplada a l'est i a l'oest, i d'alçada, establerts al document.

ADG, Liber 2 Notularum 1320 ad 1321. Armari-G, fol. 85 v.

Nos Petrus, Dei gratia episcopus gerundensis, attendentes quod propter scolam sive sinagogam judeorum ville Castilionis, que non opere hominis sed casu fortuito ruit et adhuc dirruta existit concessimus aljame judeorum dicte ville quod dictam scolam sive sinagogam possent reficere et ampliare usque orientem et meridiem, quatenus patium et porticus scole sive sinagoge predictae protendebantur, in quibus orationes fiebant per judeos, et sic erant de coherentibus sive pertinentiis dicte scole sive sinagoge, et dictum patium sive solum usque orientem, quod est juxta parietes hospiciorum Bernardi Monerii et Bernardi Generii, sit necessarium dictis judeis pro introitu dicte scole; recolentes etiam nos eisdem concessisse quod dictam scolam exaltare in altum possit per sexaginta palmos canne pannorum ville Castilionis, in altiori loco usque ad summitatem dicte scole, ex quibus verbis dubium oriebatur, volentes declarare dictum dubium et attendentes quod dictus introitus usque orientem est necessarium judeis predictis ad intradam dictam scolam et inde exeundum, ideo concedimus vobis Içaço Salandini et Mometo Astruchi, judeis ville Castilionis, et omnium judeorum in ipsa villa nunc vel in futurum degentium recipientibus, in compensationem dicti pacti sive emende, quod usque occidentem possitis emere hospicia Poncii Avinent et uxoris Petri Castilionis condam contigua dicte scole; de quibus hospiciis possitis augmentare in amplum dictam scolam per quindecim palmos dicte canne computandos, a pariete veteri dicte scole et extra parietem versus occidentem, et residuum dicatorum hospiciorum possitis retinere ad recipiendas aquas scole et alias, et ad curiam sive colloquia ibi faciendum, et quod possitis facere hostia ibi per quam ad dictam curiam sive patium intrare valeant judeis; et in isto casu non possit dicta scola antiqua ampliari versus orientem, nec spatium seu patium quod ibi est infra scolam poni. Item quod dictam scolam exaltare valeant dicti judei in altum, per omnes partes eius, per sexaginta palmos canne pannorum ville Castilionis. Verum si dicta hospicia Poncii Avinent et uxoris Petri Castilionis dicti judei comode habere non possent titulo empcionis, vel alio modo, volumus et concedimus dictis judeis, quod ipsi possint emere hospicia dicatorum Bernardi Monerii et Bernardi Generii, que sunt versus orientem, et ibi facere curiam et introitus ad dictam scolam sive sinagogam, quam volumus posse protendi versus orientem usque ad parietem inclusive dicatorum hospiciorum Bernardi Monerii et Bernardi Generii, ita videlicet quod dicta scola non fiat amplior nec extendatur ultra dictum spacium sive patium in quo judei condam consueverunt orare extra dictam scolam antiquam, prout de hoc nobis extitit facta fides. In longitudine vero usque partem meridionalem, possitis facere et construere usque ad viam publicam. Ita quod patium sive spatium, quod ibi est, in quo nobis constat quod consueverunt judei orare, possitis infra scolam ponere supradictam, prout jam vobis per alias nostras litteras est concessum. In cuius rei testimonium mandamus de hiis fieri publicum instrumentum ipsiusque sigilli nostri pendentis munimine roborari. Quod fuit actum Gerunde VII idus julii anno predicto. Presentibus testibus venerabili Guillelmo de Corneliano, canonico, et Berengario Dominici, clerico ecclesie gerundensis.

1321, 25 de juliol. *El comte d'Empúries, Malgaulí, i la seva mare la comtessa Marquesa, atorguen als secretaris de l'aljama Issac Salandí, Jaffia Ravalla, Bonastruc de Castelló i Abib i Bonastruc Asmies, llicència per engrandir la sinagoga segons les mides estipulades pel bisbe de la diòcesi.*

AHG, Cast., vol. 105. Not. Bernat Junquera.

Noverint universi quod Nos Malgaulinus, Dei gratia Impuriarum comes et vicecomes de Basso, et Nos Marchesia, mater eius, per eandem gratiam Impuriarum comitissa et vicecomitissa Caprarie, cerciorati plenissime de jure nostro, gratis et ex certa scientia et ob meram liberalitatem nostram, non dolo nec seductione aliqua inducti, sed ex nostro proprio motu, laudamus, confirmamus et approbamus vobis Issacho Salandini et Jaffie Ravayle et Bonastrugo de Castilione et Abib et Bonastrugo Asmies, judeis secretariis aljame judeorum ville Castilionis, recipientibus nomine vestro et omnium aliorum dicte ville versantium et futurorum et notario etiam infrascripto stipulanti et recipienti nomine ipsius aljame et omnium et singulorum judeorum ipsius aljame presentium et futurorum

Et nichilominus volumus et concedimus vobis, nomine vestro et quo supra recipientibus et notario infrascripto nomine quo supra stipulanti, quod possitis scolam sive sinagogam vestram et ceterorum judeorum dicte ville augmentare in amplitudine et exaltare in altum sicut per reverendum dominum Petrum, Dei gratia episcopum gerundensem, vobis dictis Issacho Salandini et Mometo Astrugui, nomine aljame dicte ville et omnium judeorum in ipsa villa nunc vel in futurum degentium recipientibus, concessum et in illa quantitate amplitudinis et altitudinis quibuscumque et sub illa forma que continentur in instrumento inde confecto Gerunde VII idus julii anno presenti et subscripto per manum Petri Campmany, publici dicti reverendi episcopi notarii, quod instrumentum et prout plenius et latius constat in ipso instrumento, cuius instrumenti tenorem confitemur nos fore plenaria edificatio. Et omnia et singula in eodem contenta vobis et notario infrascripto, nomine quo supra, recipientibus, laudamus et ratificamus et approbamus. Et promittimus vobis et notario infrascripto, nomine quo supra, recipientibus, ea omnia per nos et nostros successores semper rata et firma habere, tenere et observare et non in aliquo contravenire aliquo jure vel ratione.

Actum est hoc VIII kalendas augusti, anno Domini M.° CCC.° XX.° primo. Firmo dictus dominus comes die et anno prefixis. Firmo domina comitissa predicta VIIa kalendas augusti anno predicto. Presentibus testibus scilicet Guillelmo Segui, vicario dicti domini comitis, et Jasperto Justi, de Castilione.

Testes firmamenti dicti domini comitis fuerunt: Petrus de Agauta et Franciscus de Bestrecano, domicelli.

1321, 12 de setembre. *El clergue Berenguer Ballester de Castelló ven a perpetuïtat a Pere Cocó, patró d'un benefici fundat pel seu pare Gerald a l'església de Santa Maria, i al clergue obtentor de dit benefici, tots els drets i 12 diners m. de cens anual sobre una casa d'En Vidal del Portell, situada al puig del Mercadal. Preu 50 sous m., procedents de la venda feta als procuradors de l'aljama Jaffia Ravalla, Bonastruc de Castelló i Issac Salandí, de tots els drets i 5 sous m. de cens que dit benefici rebia de les cases dels matrimonis Avinent i Camós.*

AHC, Cast., vol. 105. Not. Bernat Junquera.

Berengarius Ballisterii, clericus, de Castilione, gratis etc., vendo in perpetuum vos Petro Coconi, patrono loci sacerdotalis instituti in ecclesia Sancte Marie de Castilione per Geraldum Coconi, patrem vestrum, quondam, et vobis Simoni Gerundi, clerico obtinenti dictum locum sacerdotalem, ambobus ementibus et recipientibus, nomine dicti loci sacerdotalis, et eidem loci sacerdotali in perpetuum, et notario etiam infrascripto stipulanti et recipienti nomine eiusdem loci sacerdotalis, pro libero et francho alodio, totum jus et dominium directum et duodecim denarios melgarenses censuales semper anno quolibet

habendos et percipiendos in festo Natalis Domini, quos et quod habeo et accipio et habere et accipere debeo super quodam hospicio quod Vitalis de Portello habet et tenet pro me quantum ad directum dominium in podio de Mercatallo ville Castilionis: ab oriente (en blanc), a meridie in hospicio de Na Moles, ab occidente in carraria, a circio in hospicio de Na Jrijola? Quam vendicionem facio vobis nomine dicti loci ementibus et recipientibus et eidem loco et notario etc., in perpetuum, precio quinquaginta solidorum melgarensium, quos a vobis confiteor recipere de precio vendicionis per vos, nomine dicti loci, facte Jaffie Ravayle et Bonastrugo de Castilione et Issacho Salandini, judeis inde, nomine suo et tocus aljame judeorum dicte ville, in perpetuum, cum instrumento hodie confecto, de toto jure et dominio directo et quinque solidis melgarensibus censualibus, quos et quod dictus locus sacerdotalis percipiebat super quodam hospicio quod fuit Poncii Avinent et eius uxoris Berengarie, et est juxta sinagogam judeorum dicte ville; et de toto jure et dominio directo et tribus solidis melgarensibus censualibus, quos et quod dictus locus sacerdotalis percipiebat super quadam quantitate hospicii Francische, uxoris Guillelmi de Camonibus, quod est juxta dictam sinagogam. Renunciando etc., leges etc. Et si amplius etc. Et constituendo possidere nomine dicti loci et nomine vestro quo supra etc. Donec etc., quam etc. Cedendo jura etc. Constituendo etc. ad voluntatem etc. Et sic volo etc. facta? habere etc. pro alodio etc. Et de evictione etc. Et obligo etc. vobis nomine dicti loci et eidem loco et notario etc.

Testes: predicti.

Berengarius Ballisterii, clericus predictus, confiteor et recognosco vobis dictis Petro Coconi, patrono dicti loci, et Simoni Gerundi, clerico obtinenti dictum locum, quod solvistis michi et ego a vobis recepi illos quinquaginta solidos melgarenses, pro quibus vobis nomine dicti loci vendidi et eidem loco et notario etc. hodie cum instrumento, et duodecim denarios melgarenses censuales cum dominio directo, quos et quod habebam et percipiebam super quodam hospicio Vitalis Aventurerii, quod est in podio de Mercatallo ville Castilionis, et affrontat ut in dicto instrumento. Renunciando etc. Et ideo a predictis L solidis melgarensibus absolvo vos et bona vestra et dicti loci. Et facio inde vobis et eidem loco et notario etc. pactum etc.

Testes: predicti.

1321, 12 de setembre. Pere Cocó, patró d'un benefici instituït a l'església de Santa Maria de Castelló, i el clergue beneficiat Simó Gerundi, amb consentiment dels hereus de dit benefici Berenguer Ballester i Ramon Mir, venen a perpetuïtat als procurador de l'aljama Jaffia Ravalla, Bonastruc de Castelló i Issac Salandi, tots els drets i diverses quantitats en metàl·lic que dit benefici rebia arran de diferents censos sobre cases que l'aljama havia comprat als matrimonis Avinent i Camós, en ordre a engrandir la sinagoga.

AHG, Cast., vol. 105. Not. Bernat Junquera.

P(etrus) Coconi, patronus loci sacerdotalis instituti in ecclesia Sancte Marie de Castilione per Geraldum Coconi, patrem meum, quondam, et Simon Gerundi, clericus obtinens dictum locum sacerdotalem, ambo insimul, nomine dicti loci sacerdotalis, de consilio et assensu Berengarii Ballisterii et Raymundi Mir, clericorum, asserentium se heredes, vendimus in perpetuum vobis Jaffie Ravayle et Bonastrugo de Castilione et Issacho Salandini, judeis de eodem loco recipientibus et ementibus nomine vestro et tocus aljame judeorum dicte ville Castilionis et eidem aljame et notario etiam infrascripto stipulantii et recipientii nomine dicte aljame et omnium singulorum judeorum ipsius aljame nunc habitantium et de cetero habitatorum in dicta villa, pro libero et francho alodio, totum jus et dominium directum et quinque solidos melgarenses censuales et annuales, quos et quod dictus locus sacerdotalis habet et percipit et percipere consuevit super illo hospicio quod fuit Poncii Avinentis et eius uxoris Berengarie, quod vos, nomine vestro et dicte aljame, ad opus sinagoge judeorum ipsius ville ampliande emistis, quod hospicium est in podio de Mercatallo ville Castilionis: ab oriente in dicta sinagoga; a meridie in illa quantitate hospicii quam nomine quo supra et ad opus dicte sinagoge ampliande vos emistis a Guillelmo de Camonibus et eius uxore Francischa, habitatoribus de Castilione;

ab occidente in carraria; a circio in hospicio d.En Creus. Item totum jus et dominium directum et tres solidos melgarenses censuales et annuales, quos et quod dictus locus sacerdotalis habet et percipit et percipere consuevit super dicta quantitate hospicii dicte Francische per vos, nomine quo supra, empta a dictis Guillelmo de Camonibus et eius uxore Francisca, que ab oriente in dicta sinagoga; a meridie in residuo hospicii dicte Francisce; ab occidente in carraria; a circio in hospicio predicto, per vos nomine quo supra empto et mandatum ad hoc de reverendo domino episcopo gerundense a dictis Poncio Avinent et eius uxore. Et hanc vendicionem facimus, nomine quo supra, vobis, nomine quo supra, totum? et notario etiam infrascripto nomine dicte aljame tote in perpetuum pretio viginti et duarum librarum et tangere? manus?, quatenus a vobis confiteor recipere et de ipso pretio confitemur nomine dicti loci sacerdotalis hodie emisse cum instrumento confecto in posse subscripti notarii a Berengaria uxore Berengarii Sifredi et procuratoribus dicti viri sui, scilicet Petro Estrucii et Bernardo de Armenteria pretio viginti librarum melgarensium. Totum jus et dominium directum et septem solidos melgarenses censuales, quos et quod dicta Berengaria habebat et percipiebat super hospicio quod P(etrus) de Segueleris, fusterius de Castilione, habet et tenet in podio de Area Mala ville Castilionis juxta vias publicas et juxta hospicium uxoris R(aymundi) Corciani. Et etiam confitemur de dicto pretio emasse, nomine dicti loci sacerdotalis, pretio quinquaginta solidorum melgarensium, cum instrumento hodie confecto in posse subscripti notarii, a Berengario Ballesterii, clerico predicto, totum jus et dominium directum et duodecim denarios melgarenses censuales et annuales, quos et quod habebat et accipiebat super hospicio Vitalis Aventurerii, de Castilione, quod est in podio de Mercatallo dicte ville, juxta hospicium de Na Moles, que hospicia super quibus recipiuntur dicti octo solidi melgarenses censuales cum dominio directo, empti per nos, nomine dicti loci, valent plus quam hospicia empta per vos, nomine quo supra, fuit dicti pretio nunc? etiam superioris quam quantitas hospicii dicte Francische. Renunciando etc. et legum, etc., et si amplius, etc., predictos siquidem octo solidos melgarenses censuales omni dominio directo, quos et quod (...) dictus locus sacerdotalis percipit super hospiciis, quod fuit dicti Poncii Avinent super? dicta quantitate hospiciis dicte Francische, uxoris Guillelmi de Camonibus, per vos nomine scilicet emptis, constituimus nos immo dicti loci, nomine vestro et dicte aljame nomine possidere seu quasi donec inde apprehenderitis possessionem seu quasi, quam vobis nomine quo supra realiter liceat apprehendere, etc., et ipsum hospicium quod fuit Poncii Avinent et eius uxoris, et dictam quantitatem hospicii dicte Francische, per vos nomine quo supra empta, vobis et dicte aljame, titulo presentis vendicionis, nomine dicti loci, infranquimus. Cedentes et dantes, nomine dicti loci, vobis et dicte aljame et notario, etc., omnia jura et etc., que dicto loco competunt, et nobis nomine ipsius loci in hiis que vobis, nomine quo supra, dicte aljame vendimus et constituimus vos et dictam aljamam inde dominos et procuratores realiter vestrum et dicte aljame ad faciendum inde omnes voluntates vestras et dicte aljame. Promittentes, nomine quo supra, vobis et dicte aljame et notario, etc., has voluntates nomine dicti loci, etc., et facere, habere, etc., pro alodio, etc., et de evictione, etc., Et obligantes, nomine dicti loci, vobis et dicte aljame et notario, etc., omnia bona dicti loci sacerdotalis. Et juro ergo dictus Strugus non contravenire, etc., et nos, Berengarius Ballisterii et R(aymundus) Mir, clerici de Castilione predicti, ex mandato, ut asserimus, nobis facto a reverendo domino episcopo gerundense, laudamus predicta et firmamus et predictae venditioni consentionem nostram prestamus.

Testes: Bernardus Rux et Petrus Textoris, piscatores, de Castilione.

1322, 25 de novembre. Cinc cartes de pagament per part de l'aljama a diferents jueus creditors del matrimoni Avinent: Juceff Asmies, 63 sous m.; Bonastruc Salamó Mahir, 39 sous m.; Juceff Salandí, 93 sous m.; Vidal Aninay, 70 sous m. i Mahir Teroç, 46 sous m.

AHG, Cast., vol. 108. Not. Bernat Junquera.

Juceffus Asmies, judeus ville de Castilione, confiteor et recognosc vobis Bonastrugo de Castilione et Vitali Sullam, judeis secretarius aljame judeorum dicte ville recipientibus nomine vestro et dicte aljame, quod solvistis michi sexaginta et tres solidos melgarenses, de precio cuiusdam hospicii quod Poncius Avinent inde et eius uxor Berengaria vendiderunt vobis et dicte aljame ad opus scole. Qui quidem sexaginta et tres solidos melgarenses debebantur michi per dictos coniuges, ratione cuiusdam debiti triginta et septem solidorum melgarensium de sorte, quos michi debere recognoverunt cum instrumento confecto II idus januarii anno Domini M.° CCC° vicesimo primo, et subscripto per manum Francisci Felicis, gerentis vices Guillelmi Reste notarii publici Castilionis; et ratione cuiusdam debiti quadraginta solidorum melgarensium de sorte, quos dicti coniuges michi debere recognoverunt cum instrumento confecto VIII kalendas madii anno domini M° CCC° XIII°, et scripto per manum Petri Perrini, notarii publici Castilionis. Que instrumenta reddo dictis coniugibus. Renuntiando, etc. Et ideo a predictis debitis absolvo vos et dictam aljamam et bona vestra et dicte aljame et facio pactum etc. vobis et ipsi aljame et notario etc.

Testes: Guillelmus Dominici, jurisperitus, et Berengarius Rami, clericus, de Castilione.

Bonastrugus Salamonis Mahir, judeus ville de Castilione, confiteor et recognosco vobis dictis secretariis, recipientibus nomine vestro et dicte aljame, quod solvistis michi triginta et novem solidos melgarenses, de precio hospicii in dicto instrumento contenti. Qui quidem XXX et novem solidi melgarenses michi debebantur per dictos coniuges ratione cuiusdam debiti viginti et sex solidorum et quatuor denariorum melgarensium, de sorte, quos michi debere recognoverunt cum instrumento confecto V° idus januarii anno Domini M° CCC° XIX°, et scripto per manum Petri Perrini, notarii publici Castilionis, et ratione cuiusdam debiti tresdecim solidorum melgarensium, de sorte, quos ipsi conjuges michi debere recognoverunt cum instrumento confecto III° idus madii anno presenti, et subscripto per manum Guillelmi Reste, notarii publici Castilionis. Que instrumenta reddo dictis conjugibus. Renuntiando etc., fiat cursus absolucionis ut in dicto instrumento.

Testes: predicti.

Juceffus Salandini, judeus ville de Castilione, confiteor et recognosco vobis dictis secretariis, recipientibus nomine vestro et dicte aljame, quod solvistis michi nonaginta et tres solidos melgarenses, de precio hospicii in dicto instrumento contenti. Qui quidem nonaginta et tres solidi melgarenses michi debebantur ratione cuiusdam debiti octuaginta solidorum melgarensium de sorte et usurarum eius, quos dicti conjuges et Ermessendis, uxor quondam Petri Miyleres et eius filia Sibilia michi debere recognoverunt cum instrumento confecto IX kalendas januarii anno Domini M° CCC° vicesimo, et scripto per manum Petri Perrini, notarii publici Castilionis. Quod dictis conjugibus reddo. Renuntiando etc., fiat cursus absolucionis ut in dicto instrumento.

Testes: predicti.

Vitalis Aninay, judeus ville de Castilione, confiteor et recognosco vobis dictis secretariis, recipientibus nomine vestro et dicte aljame, quod solvistis michi septuaginta solidos melgarenses, de precio hospicii in dicto instrumento contenti. Qui quidem LXX solidi michi debebantur per dictos conjuges et eorum filiam Sibiliam, ratione cuiusdam debiti sexaginta et trium solidorum melgarensium, de sorte et usurarum eius, quos michi debere recognoverunt cum instrumento confecto X° kalendas januarii anno Domini M° CCC° vicesimo primo, et scripto per manum Raymundi Bovis, notarii publici Castilionis. Quod dictis conjugibus reddo. Renuntiando etc., fiat cursus absolucionis ut in dicto instrumento.

Testes: predicti.

Mahir Terocii, judeus ville de Castilione, confiteor et recognosco vobis, dictis secretariis, recipientibus nomine vestro et dicte aljame, quod solvistis michi quadraginta sex solidos melgareses, de precio dicti hospicii contenti in dicto instrumento, quos XL. VI. solidos confiteor recipere ratione illius debiti viginti et sex solidorum melgaresium de sorte, quos dicti conjuges michi debere recognoverunt cum instrumento confecto idus augusti anno Domini M° CCC° XX° primo, et subscripto per manum Raymundi Bovis, notarii publici Castilionis. Quod dictis conjugibus reddo. Et ratione cuiusdam debiti triginta et quinque solidorum melgaresium, de sorte, quos dicti conjuges et Ermessendis, uxor quondam Petri Miyleres, michi debere recognoverunt cum instrumento confecto II kalendas septembris anno Domini M° CCC° XX° primo, et scripto per manum Francisci Felicis, gerentis vices Guillelmi Reste, notarii publici Castilionis. Quod penes me retineo pro quindecim solidis melgaresibus qui tunc michi restant nunc ad solvendum de ipso debito. Renunciando etc., fiat cursus absolucionis ut in dicto instrumento. Hanc autem absolucionem facio vobis et dicte aljame, salvo et retento michi jure et accione in dictis quindecim solidis melgaresibus contra dictos debitores et eorum bona.

Testes: predicti.

1323, 7 de gener. L'aljama dóna poders a Bonastruc Asmies i Momet Astruc per vendre a perpetuïtat els seients comuns de la sinagoga, en ordre a obtenir beneficis per afrontar les despeses ocasionades per la restauració i l'engrandiment de la sinagoga.
AHG, Cast., vol. 42. Not. Pere Perrini.

Cum sinagoga seu scola judeorum ville Castilionis casu fortuito totaliter cecidisset et fuisset tractatum et ordinatum inter omnes judeos dicte ville, prehabito consilio et deliberacione plurimorum judeorum, quod ipsa scola repararetur et de novo in melius refficeretur et construeretur et etiam augmentaretur cum ipsa scola habito respectu ad numerum et multitudinem judeorum nunc habitantium in dicta villa et sperantur, dante Domino, de cetero habitare esset in tantum stricta quod commode stare seu recipi non poterant in eadem nec horas ibidem dicere non poterint nec docebunt et fuisse impetratum per dictos judeos quod dictam sinagogam possent augere et eam operari certis spaciis comprehensis. Quaquidem sinagoga operata et multo melius rehediificata et meliorata ac etiam augmentata, in reparacione ipsius sinagoge plures expense facte fuissent per operarios constitutos ab aljama judeorum in dicta sinagoga et in empcionibus pro augmentanda ipsa sinagoga factis; et cum propter augmentum dicte sinagoge ultra loca que consueverant esse in sinagoga antiqua, essent quamplurima loca seu sedilia communia. Et esset convenientius et utilius quod loca predicta communia venderentur quam si per questiam vel collectam (¿)quod in dicta sinagoga ex consensu fuerat solvere et finaliter aljama predicta unanimiter congregata in ipsa sinagoga die, hora et anno infrascriptis in presentia notarii et testium subscriptorum ad hoc specialiter vocatorum convenit et ordinavit in venditores et alienatores dictorum locorum seu sedilium communium videlicet Bonastrugum Asmies et Mometum Astrugui, judeos de Castilione, quibus dedit et concessit plenam licentiam et liberam potestatem vendendi perpetuo et alienandi pro libero et franco alodio in personas judeorum dicta loca sive sedilia cuicumque vel quibuscumque ipsorum judeorum vellent, et pro eo precio quo eis ambobus videbitur expedire. Et quod possint emptoribus dictorum locorum facere et firmare instrumenta vendicionum et alienacionum dictorum locorum et cuiuscumque alterius contractus in predictis utilia et necessaria, et inducere inde emptores predictos ipsos sessionem corporalem vel quasi et precium recipere ab emptoribus et inde facere apocham et apochas de soluto. Et de evictione et dampno et inter omnes ipsis emptoribus bona dicte aljame obligare, et omnia alia in premissis et circa premissa facere que fuerint in premissis, et quolibet promissorum utilia et etiam opportuna. Ipsa enim aljama unanimiter, ut dictum est, congregata comisit super premissis et singulis dictis Bonastrugo Asmies et Mometo Astrugui plenarie (...) suas cum libera administracione. Voluit preterea et concessit dicta aljama quod si contigat alterum ex predictis Bonastrugo Asmies et Mometo

Astrugui velle emere aliqua loca sive sedilia predictorum, quod alter ipsorum qui non emeret ipsa loca possit adjunctis (2) sibi una ex dicta aljama per eum eligendo facere vendicionem de predictis, et habeat idem posse (...) aljama predictis Bonastrugo et Mometo. Et sic promissit dicta aljama et habere et tenere ratum et firmum perpetuo quicquid in premissis circum premissa actum fuit per dictos Bonastrugum et Mometum. Et per adiventu per ipsos vel aliquorum (...) irrevocabiliter sub obligacione omnium bonorum dicte aljame presentium et futurorum ubique.

Testes: Thomasius Squirot?, macellarius, de Castilione, et A. Preti, clericus, et Guillelmus, filius Petri Guillelmi, de Villajohana.

Actum VII° idus januarii, de hoc solo (...) eram nos (...).

Anno quo supra (1322)

1325, post 30 de maig. El clergue Bernat Janer, fill i hereu de Bernat Janer de Castelló reconeix als secretaris de l'aljama el dret que havia estat reconegut pel seu pare als secretaris d'aleshores, de carregament d'una paret d'una casa veïna de la sinagoga; i així mateix sobre els conductes d'aigües. L'aljama podrà edificar sobre la dita paret, però Janer i els seus no podran obrir finestres ni obertures per on es pugui observar l'interior de la sinagoga.

AHG, Cast., vol. 117. Not. Bernat Junquera.

Bernardus Jenerii, clericus, filius et heres Bernardi Jenerii quondam de Castilione, confiteor et recognosco vobis Bonastrugo Asmies et Astrugo Salandini et Issacho Bonastrugui et Issacho Vitalis, judeis secretariis aljame judeorum, habitatoribus ville Castilionis, presentibus, recipientibus nomine proprio et nomine tocius aljame predictae et omnium singulorum judeorum in dicta villa nunc et de cetero habitantium, et notario infrascripto stipulanti et recipienti nomine dicte aljame, quod dictus pater meus recognovit Issacho Salandini quondam et Jaffie Ravayle, viventi, et etiam Bonastrugo de Castilione quondam, judeis, tunc secretariis dicte aljame recipientibus nomine proprio et dicte aljame et aliorum judeorum dicte ville, quod ipsi secretarii et dicta aljama habebant et habere debebant carricum et sufferimentum in toto et super toto pariete hospicii quod dictus pater meus habebat juxta scolam sive sinagogam judeorum dicte ville, et in aculiis et canteriis ipsius hospicii, qui paries est contiguus versus occidentem dicte sinagoge; et etiam quod dedit ei licentiam et potestatem carricandi et hedificandi et rehedificandi in dicto pariete et super dicto pariete et aculiis et canteriis, de abisso usque ad celum, quantumque et quocienscumque eis et dicte aljame placuerit, et quod ipse pater meus vel sui non possent unquam facere aliquas lucas seu finestras vel foramina per quas seu quam possent videre scolam predictam vel etiam stantes vel cedentes in ea, et quod lucas que ibi tunc erant non possent ibi retornavere; et quod dicti secretarii et dicta aljama et dictus pater meus et sui successores tenerent semper condirectum dominium parietem, videlicet dictus pater meus et sui successores versus partem suam, et dicta aljama versus partem suam, et quod illa, cuius culpa corrueret dictus paries, refficeret ipsum parietem teneretur, prout hanc laciis continetur in instrumento inde confecto VI° kalendas madii anno Domini M° CCC° XVIII°, et scripto per manum Raymundi Bovis, notarii publici Castilionis, de cuius instrumenti tenore confiteor me fore plenarie certificatum. Et ideo laudo et firmo, ratifico, confirmo et approbo vobis, nomine vestro et quo supra, recipientibus et notario etiam infrascripto, ratione quo supra, stipulanti et recipienti dictam recognitionem et concessionem et licentiam et potestatem factam et datam per dictum patrem in dicto instrumento, et alia in instrumento ipso contenta, et promitto omnia scilicet contenta in ipso instrumento et in presente instrumento, vobis et ceteris, et judeis presentibus et futuris, habitatoribus nunc et habitaturis in futurum in dicta villa observare recognosco, sciens quod dictus paries est communis et medium pro medio inter me et meos successores in dicto hospicio et vos et alios judeos dicte ville presentes et futuros; recognosco etiam et concedo et volo (...) mei successores (...) vobis promitto per me et meos successores facientes (...) quod ego non faciam posse? etc omnibus quibus supra recipientibus possint unquam aliquas finestras, lucas vel foramina in dicto pariete; immo volo qui nunc ibi est et

amodo contingat ibi fieri ipsum reparando vel de novo faciendo vel exaltando in altum, et concedo vobis nomine quo supra, quod possitis foramina et lucas que ibi sunt quam eo ibi nunc contra confessionem per dictum patrem meum in dicto instrumento factam, feceram et alia foramina et fenestras et miratoria et lucas siquas vel sique, quod absit contingere tibi si per me vel meos successores vel aliquam auctoritatem claudere sine contradictione mei et curie et alterius persone, taliter quod numquam possint amodo ibi fieri per me et meos successores. Et nichilominus promitto per me et meos successores vobis et notario etc., nominibus quibus supra, recipientibus, quod si ego vel mei successores faceremus super dictum hospicium, ipsum exaltando vel non exaltando, terracia vel algersam vel aliud opus sive hedificium, quod claudamus expensis nostris ipsam terraciam et algersam et alia hedificia que ibi fieri contingant, taliter quod non possimus ego vel mei successores vel aliquis alii videre aliquem judeum vel judeam vel aliam personam in dicta scola, (vel? sc)olam etc. Si contrarium fieret, quod absit, volo et concedo quod per me et meos successores vel aliam quamcumque personam, vos vel alii judei dicte ville, presentes et futuri et quilibet vestrum ipsorum in solidum possitis et possint propria auctoritate predicta claudere expensis meis et meorum successorum sine condicione et requisicione mei et meorum successorum et curie et alterius persone. Et pro predictis atendere, obligo vobis et notario etc., et pro laudacione et confirmatione et concessione premissis, confiteor a vobis habuisse et recepisse triginta solidos melgarenses. Renunciando etc., et omnibus iuribus etc., homagium? (hostagia?) tactis etc. Juro atendere et observare et rata etc. Et ego Bernarda, mater dicti Bernardi Jenerii, clerici, gratis etc. laudo etc. et promitto vobis dictis secretariis etc. Renunciando juri ipso meo et aliquo? omnibus iuribus etc., me vel meis successoribus, existentibus, presentibus in ipso hospicio vel absentibus ex quocumque latere sive parte quocumque ipsius hospicii.

Testes: Berengarius Andree et Guillelmus Bonucii de Cadacheris.

1415, 28 i 30 de setembre. El vicari general de la seu de Girona, Guillem Mariner, informat sumàriament de la grandària i preciositat de la sinagoga dels jueus de Castelló d'Empúries, en compliment del decret de Benet XIII, ordena clausurar dita sinagoga. Davant la ferma oposició dels jueus, recolzada pel veguer del comtat, s'ordena una inspecció in situ. A l'informe resultant, es dictamina clausurar la part més recent, permetent mantenir el culte en la restant.

ADG, Sec. U, n.º 115, fols. 65r-66v.

Pro sinagoga judeorum ville Castilionis Impuriarum. Vobis honorabili et circumspecto viro domino Guillelmo Marinerii, baccalario in decretis presbitero de Capitulo et auctoritate apostolica vicario in spiritualibus et temporalibus generali ecclesie Gerundensis pro nunc pastoris solacio destitute, referunt vestri humiles Antonius Mijani, Bernardus Colelli in Gerunda et Franciscus Vilar in Castilione Impuriarum ecclesiis presbiteri beneficiati comissarii que per vos de consensu aliquorum judeorum ville Castilionis et civitatis Gerunde predictarum specialiter deputati ad videndum et recognoscendum sinagogam judeorum dicte ville per vos pridie iam claudi mandate prout de dicta vestra commisione nobis utique exhibita ac presentata ac per vos humiliter et reverenter suscepta constitit atque constat per quasdam vestras patentes papireas litteras a tergo illarum sigilli dicti vestri vicariatus officii impressione munitas, que continent hunc tenorem: Guillelmus Marinerii, baccalarius in decretis, presbiter de capitulo et auctoritate apostolica vicarius in spiritualibus et temporalibus generalis ecclesie Gerundensis pro nunc pastoris solacio destitute, discretis nobisque in Christo dilectis Anthonio Mijani et Bernardo Colelli in Gerunda ac Francisco Vilar in Castilione Impuriarum ecclesiis presbiteris beneficiatis, Salutem in Filio Virginis gloriose et in comissis fideliter exequendis adhibere diligentiam qualem decet. Ecce quod statuta et constitutiones per sanctissimum in Christo patrem et dominum nostrum Benedictum papam XIII contra judeos noviter edita nobisque sub eius bulla plumbea, more Romane Curie bullate et nobis presentate, inter cetera inibi juste et sanctissime ordinata

continent clausulam subsequentem: Porro quamvis novas sinagogas fabricare tam imperialibus legibus quam predecessorum Romanorum Pontificum decretis et antiquas in ampliores vel preciosiores extollere sit judeis penitus interdictum, ipsi tamen, sicut accepimus, in diversis mundi partibus tam de novo construendo, quam antiquas in preciosiores fabricas ampliando decreta prefata sirvili audacia violare multocius presumpserunt, Nos itaque dissimulare talia ulterius non valentes ac statuta canonica exequentes, decernimus et mandamus quod diocesani locorum infra duos menses a publicatione presentium in eorum cathedraliis ecclesiis in posterum computandos per se vel alios omnes sinagogas in eorum diocesisibus existentes claudi faciant, taliter quod judeis ad eas nullus pateat aditus vel ingressus, ita tamen quod ubi una fuerit sinagoga, si pretiosa non fuerit, non claudatur, ubi autem fuerint due vel plures, una tantum de non preciosioribus dimittatur. In locis autem ubi juxta huius nostre constitutionis tenorem omnes sinagogas, si ibi plures essent vel unam si illa tantum ibi esset, claudi contigerit, judeis ipsis impedimentum non fiat si voluerint hac vice tantum unam solam possint domum habere hedificii competentis ad diocesani arbitrium vel sui vicarii generalis. Porro in cognitione habenda super iam dicta preciositate diocesanorum conscientias oneramus. Hoc tamen presenti constitutioni adicimus quod si de aliqua sinagoga legitime possit constare quod aliquo tempore fuisset ecclesia vel super hoc fama laboret, indistincte claudatur. Prefatas itaque sinagogas sicut premittitur clausas iidem diocesani ad manus suas faciant retineri donec per apostolicam sedem aliter fuerit ordinatum nisi infra sex menses a die publicationis premisse coram nobis vel ad id per nos specialiter deputatis ipsi judei ostendant quo eis titulo eas habere contra statuta canonica licuisset. Si quis vero cuiuscumque dignitatis, status aut conditionis existat diocesanum ipsum seu eius vicesgerentem in premissis presumpserit impedire, nisi tertio monitus omnino destiterit, ipso facto sententiam excommunicationis incurrat a qua absolvi nequeat nisi ad arbitrium diocesani prefati, satisfecerit competenter. Cum igitur nobis per relationem plurium tam clericorum quam laicorum ac etiam noviter conversorum et quod fortius est judeorum dicte ville Castilionis Impuriarum et alias per famam publicam et per informationem per nos inde summarie receptam pridem constitisset quod sinagoga dicte ville nimium in suis edificiis et structuris existeret preciosa quodque per olim iudeos dicte ville contra decreta canonica et leges imperiales huiusmodi prohibentes fuerat ampliata, dilatata et etiam exaltata diversis domibus et officinis eidem superadditis, Nos statuta et ordinationes predictas volentes inviolabiliter facere observari, conscientiam nostram iam per predicta et alia habentes clarissime et veridice informatam, vobis dicto Francisco Vilar, qui etiam estis procurator fiscalis curie officialatus dicte ville recolimus iniunxisse et dedisse specialiter in mandatis ut sinagogam eandem tamquam nimium preciosam clauderetis, seu claudi nostro nomine continuo faceretis cum autem vos dictus Franciscus, sicut postmodum ex vestra relatione didicimus, mandatum nostrum huiusmodi executioni debite deducentes ipsam sinagogam una cum omnibus eius domibus, officinis et patiis claudere seu per operarios et magistros inibi presentes claudi feceretis, nonnulli ex judeis dicte ville ut facilius vos possent ab incepto opere deviare ad brachium seculare videlicet ad honorabilem virum dominum Franciscum Sirvent in legibus licenciam locumtenentem procuratoris generalis comitatus Impuriarum quantocius recurrent eidem exponendo coloribus palliatis quod nisi ipse vos dictum Franciscum Vilar, magistros et operarios adhibitos ut prefertur faceret desistere ab inceptis, ipsi judei erant in maximo periculo, timentes propter predicta contra eosdem populum dicte ville graviter incitari ac alias in eorum personis et bonis posse non modicum molestari, opprimi et gravari; ob quod dictus tunc honorabilis Franciscus Sirvent, precibus et forte muneribus dictorum judeorum potius quam mandatis ecclesie et ordinationibus predictis, cupiens obtemperare, vos saepe dictum Franciscum Vilar magistros et operarios per penarum impositiones et alias fecit ab incepto opere resilire ac alias taliter fecit et impedivit quod sinagoga ipsa claudi non potuit ut decebat, et quia idem honorabilis Franciscus Sirvent, licet per vos tertio monitus desistere noluit a predictis, vos contra eundem excommunicationis sententiam protulistis ac pro excommunicato fecistis eundem publice nuntiari; dictis vero judeis qui

impedimentum huiusmodi fieri procurarunt christianorum comunioni debite subtraxistis, donec mandatis apostolicis colla subdentes clausuram ipsius sinagoge cum patientia tolerarent. Quibus omnibus sic peractis, ipsi iudei preeligenes subtractionem huiusmodi sustinere quam locum dare ipsius sinagoge clausure, cogitantes forsitan precibus seu muneribus nostrum propositum revocare nobis Gerunde certos iudeos pro nuntiis destinarunt qui nomine ipsorum peterent prout etiam petierunt processa per dictum Franciscum Vilar tolli, cassari et etiam irritari et amplius non procedi ad ipsius sinagoge clausuram cum informatio per nos habita super ipsius preciositate et aliis precio, ut assererent, esset totaliter contraria veritati. Requirentes nos instantiis geminatis ut antequam ad ulteriora procederetur ad dictam villam Castilionis pro informatione habenda clarissima de predictis deberemus personaliter nos transferre, aut saltem eorum sumptibus quos voluntarie ministrare obtulerunt inibi destinare personas idoneas et discretas, deum timentes, veritatemque et iustitiam diligentes, ex quarum presentia et visione corporali veritas in premissis clarius redundaret fieretque nobis relatio veredicta per eosdem. Nos igitur dictos iudeos quantum cum Domino possumus tractare cum mansuetudine ac preservare a noxiis cupientes et ut iustitia contra eos non indeliberate sed mature et cum misericordia ministraretur, quia aliis negotiis occupati pro nunc ad dictam villam Castilionis accedere personaliter nequibamus, ut ipsi iudei cum instantia postulabant, eis obtulimus ut inibi mitterentur persone idonee et discrete sicque factum est quod tam nos quam iudei predicti de vestris Antonii Mijani, Bernardi Colelli atque Francisci Vilar predictorum probitate et industria in hiis et maioribus confidentes unanimiter et concorde vos nominavimus et nominarunt ad sinagogam predictam videndam et recognoscendam indeque nobis referendum quid vobis expedire videbitur et an desistendum vel insistendum fortius per nos fuerit in predictis. Pro tanto ex causis premissis et ut conscientia nostra ex vestra relatione clarius illustretur, vobis omnibus tenore presentium comitimus et mandamus quatenus ad dictam villam Castilionis Impuriarum personaliter accedentes ipsam sinagogam intus et foris una cum omnibus eius domibus, mansiunculis, officinis, patiiis et ambulatoriis propriis subicentis oculis diligenter de eius altitudine, amplitudine, latitudine, hedificiis et preciositate ac aliis circumstantiis universis vos nostro nomine informando certiores fideliter procuretis, indeque nobis personaliter vel per vestras litteras specialia relationem clare, distincte et de quolibet faciatis ut iuxta relationem vestram quid seu qualiter in et super predictis fuerit procedendum et deliberare plenarie valeamus, super quibus omnibus vestras intendimus conscientias onerare. Datum Gerunde, die XXVIII septembris anno a nativitate Domini millesimo CCCC quinto decimo. Vidit Vicarius. Quare nos commissarii supradicti vigore et auctoritate dicte vestre commissionis accessimus personaliter ad dictam villam Castilionis et vocatis per nos venerabili et discreto Simone de Fonte, bacalario in decretis, officiali, dicto Francisco Sirvant, tam clericis quam laicis dicte ville in numero condecienti, die dominica qua fuit festum sancti Michaelis archangeli proxime preterita, iter nostrum direximus versus sinagogam predictam hora ipsius diei dum vespere celebrabantur in ecclesia parocia ipsius ville, in qua sinagoga iam multi ex iudeis dicte ville de nostro adventu conscii advenerant et venerunt etiam in instanti, et in predictorum omnium presentia et assistentia nos eandem sinagogam una cum omnibus eius domibus et officinis, ambulatoriis et patiiis intus et foris propriis subicimus oculis diligenter illamque tam in eius altitudine et longitudine consideramus diligenter hedificiis omnibus debite compensatis, habitaque in dicta sinagoga per nos una cum aliquibus ex iudeis inibi interessentibus colloquio mutuo super ipsius preciositate, fuit per quosdam ex dictis iudeis allegatum quod ipsam sinagogam predecessores ipsorum iudeorum diu est de licentia Reverendi domini episcopi Gerundensis ampliarunt et exaltarunt in altitudine et latitudine quibus nunc existit. Et cum per nos eisdem fuisset iniunctum ut licentiam nobis hostenderent allegatam, hoc facere recusarunt imo quidam ex eis allegantes eandem nutibus atque signis nobis clarissimo manifestis tacere et obtemperare coegerunt. Nobis igitur ipsa

sinagoga hinc et inde eius preciositate disceptantibus, concordavimus et concordamus etiam communi iudicio unanimiter per presentes quod dicta sinagoga multis rationibus sed signanter subsequentibus erat dictis iudeis si non in toto saltem in parte rationabiliter atque iuste subtrahenda et ipsius ingressus in perpetuum cohibendus: primo quia ipsi iudei seu eorum aliqui, ut prefertur, ore proprio confessi fuerunt quod ipsam sinagogam eius predecessores ampliarunt et exaltarunt quod tum eis non licebat secundum canonica instituta. Item quia ubi ipsi eandem ampliare et exaltare liceret, quod non creditur, ex aliqua ratione non tamen eis licebat in opere precioso prout fecerunt et nimium sumptuoso. Item quia ultra predicta per dictos predecessores temerarie attemptata ipsi iudei nunc unientes eandem sinagogam in diversas officinas et mansiunculas ampliantes eidem ut presiosior censeretur et preciositas preciositati amplius adderetur quoddam hospicium quod emerunt a quodam christiano vocato en Palera ... miscuere et interseruere, licentia aliqua non obtenta sed potius consueta audacia cervicosa. Item etiam quia dicta sinagoga est situata quasi in medio ipsius ville loco nimium publico et patenti habens suum principale introitum in platea piscium ipsius ville sic quod dicti iudei ipsorum sabbata et solemnitates nequeunt celebrare quin a principali et maiori parte christianorum ipsius ville circumquaque degentium et transeuntium in nostri contumeliam Salvatoris publice audiantur. Quare premissis et multis aliis consideratis, vobis referimus in nostrarum periculum animarum quod mitius vos habendo cum dictis iudeis domus principali ipsius sinagoge que nimium preciosa ex sui longitudine, altitudine et latitudine comprobatur una cum ambulatoriis ab oriente et occidente eidem contiguis et annexis debet per vos dictum honorabilem dominum vicarium claudi seu claudi precipi et mandari taliter quod de cetero ingressus ad predicta eisdem non pateat ullo modo, domus vero, porticus, patia et officine ac alia hedificia a circio eidem sinagoga contingua sicut ea omnia pro nunc obtinent, dictis iudeis libere dimittantur ad formam debitam per vos reducenda ut inibi possint sua sabbata venerari et cessabit ex predictis rumor popularis auditusque fidelium in eorum solemnitatibus et ingressus ad eandem artabitur quod non erit ita omnibus manifestus. Et in hiis, multum honorabilis domine, modo et forma predictis exequendis servabuntur decreta canonum illibata ac sententia seu declaratio domini nostri pape remanebit illesa ipsique iudei cum se conspexerint sic in suis ceremoniis cohartari, facilius in memoriam revocabunt causam sue justissime afflictione et nebula cecitatis eorum obtutibus impreptata latius resolvetur in aquam utique salutarem. Hanc igitur relationem ex conscientii purissimis resultantem si placuerit pie executioni mandare velitis et nobis suis humilibus exequalibus injungere queque grata. Scriptura Gerunde sub sigillo curie officialatus Gerundensis cum proprio non haberemus, die ultima septembris anno a nativitate Domini M CCCC XV.

1442, 4 de maig. Elianor, viuda de Francesc Alfons, mercader de Castelló, en qualitat de procuradora del seu fill Francesc, també mercader, ven a perpetuïtat a l'aljama en la persona de Cresques Bonafós de Susau i Rovén Sotllam, presents, Issac Toroç i Bonjuhà Benvenist, absents, tots jueus de Castelló, una casa anomenada ja d'antic sinagoga dels jueus, situada al puig de l'Era Mala, dins el call jueu. Preu 9 lliures malgoreses amb prestació d'un cens anual de 12 sous m. al convent de Santa Clara de Castelló.

AHG, Cast., vol. 733. Not. Joan de Sant Climent.

Noverint universi quod Elianor, uxor Ffrancisci Alfonso, q^o mercatoris ville Castilionis Impuriarum, procuratrix ad hec et alia legitime constituta a Ffrancisco Alfonso, mercatore dicte ville, filio meo, prout de mea procuracione et potestate constat instrumento confecto in posse notarii infrascripti, die quinta mensis septembris anno a nativitate Domini millesimo CCCC^o quadragesimo, gratis et ex certa scientia per dictum filium, principalem meum et suos inde successores presentes et futuros, utilitate dicti filii et principalis mei in et super hiis previsa, cognita et attentata, vendo et titulo pure et perfecte vendicionis concedo et corporaliter seu quasi trado vobis Cresques Bonaffos de Suau et Roven Sotllam, presentibus, Issacho Toroç et Bonjuhe Benvenist, absentibus,

judeis ville jam dicte Castilionis ementibus de parte vestra et aljame judeorum dicte ville Castilionis, et eidem aljame et singularibus de eadem, presentibus et futuris venire, etc. volueritis vos et dicta aljama perpetuo quamdam domum vocata ab antiquo sinagoga judeorum, quam dictus principalis meus pro puro, libero et franco alodio, habet, tenet et possidet intus dictam villam Castilionis in podio vocato de Area Mala intus videlicet callum judeorum; prout affrontatur: ab oriente, in domo heredis venerabili Bernardi Bosigues q^r, mercatoris; a meridie, in domo heredis Michaelis Petri q^r, partim, et partim in carraria publica; ab occidente, in domo vestra, Cresques Bonaffos de Susau; et a circio, in domo den Caramany, brasserii dicte ville. Et hanc vendicionem predicte domus superius designate et confrontate, vobis dicto nomine et dicte aljame et singularibus de eadem, presentibus et futuris et quibus volueritis et dicta aljama voluerit perpetuo pro libero et franco alodio facio nomine quo supra cum ingressibus et egressibus, solo, fundamentis parietibus, portis, fenestris, armario et scanno intus ipsam domum existentibus ceterisque juribus et pertinentiis ipsius domus universis et singulis et cum omnibus melioramentis et augmentis ibi factis et amodo fiendis, prout melius et utilius dici potest et intelligi ad vestri et dicte aljame judeorum bonum singularium eiusdem et sanum intellectum et commodum. Pretio videlicet novem librarum malgarensium, quod pretium a vobis per manus vestri dictorum Cresques Bonaffos de Susau et Roven Sollam confiteor nomine preffato habuisse. Renunciando excepcioni peccunie non numerate et pretii predicti non habiti vel non recepti, et doli, dono et remitto vobis dicto nomine et dicte aljame, perpetuo, donatione pura et irrevocabili inter vivos. Si quid plus ultra dictum pretium predictum quo supra vendo valet aut amodo valebit. Renuncians dicto nomine scienter super hiis legi qua deceptis ultra dimidia justii pretii subvenitur, et omni alii inde obvianti. Constituens me predicto nomine dictum principale meum predicta que superius vobis et dicte aljame vendo vestro et ipsius aljame nomine possidere vel quasi donec inde possessionem seu quasi adeptus fueritis corporalem, quam liceat vobis, dicto nomine, quandocumque volueritis vestra propria auctoritate accipere ipsamque acceptam penes vos et dictam aljama perpetuo licite retinere. Cedendo nomine predicto nichilominus et dando vobis et dicte aljame et quibus volueritis et seu voluerit perpetuo in predictis omnia loca et jura omnesque voces, vices, rationes et acciones reales et personales, mixtas, utiles et directas, ordinarias et extra ordinarias reique persecutorias et alias quascumque dicto principali meo in premissis et eorum occasione pertinentia et pertinenties pertinere debentia et debentes quoquomodo. Quibus locis, juribus, vocibus, vicibus, rationibus et actionibus predictis, possitis vos et dicta aljama et singulares de eadem, presentibus et futuris, uti, avere et experiri in iudicio et extra iudicium, agendo scilicet et deffendendo ac aliis cumque modis contraque omnes personas quemadmodum dictus principalis meus facere poterat ante hujusmodi instrumenti confectionem. Ego enim, nomine quo supra, facio et constituo vos et dictam aljama et singulares eiusdem, presentes et futuros et quos volueritis et voluerit, perpetuo in et de predictis quo superius venditoribus vobis, dominos et precuratos ut in rem vestram ymo ipsius dicte aljame propriam ad deffendum inde vestras proprias et omnimodas voluntates. Salvo tamen quod vos et dicta aljama et singulares de eadem, presentes et futuri et alii in predicta domo successores, faciatis, solvetis, dabitis et prestabitis Monasterio Sancte Clare dicte ville Castilionis annuatim in festo Omnium Sanctorum de censu sive aliquo dominio directo duodecim solidos malgarenses. Et si forte aliquo alio retentu quod in premissis non ffacio seu reservo nomine predicto nisi ut pretangitur promitto dicto nomine vobis ementibus, ut supra, et dicte aljame et singularibus de eadem, presentibus et futuris, quod predicta que superius vendo, faciam dicto nomine et dictus principalis meus faciet vos et dictam aljama et dictos singulares eiusdem et quos volueritis habere, tenere et perpetuo possidere in sana pace et secure contra omnes personas. Et quod dictus principalis meus vobis et dicte aljame et eiusdem aljame singularibus et quos voluerit, tenebitur firmare de evictione et... dampno, sumptibus et inte-

ressa, lictis et extra. Pro qua siquidem evictione... et singulis supradictis attendendis, servandis et complendis, obligo dicto nomine vobis et vestris dicte aljame, in manu et posse notarii infrascripti tamquam publice persone... legitime stipulanti et recipienti, omnia et singula bona et jura dicti principalis mei mobilia et immobilia ubique habita et habenda. Et ut predicta omnia et singula majori robore fulciuntur, juro sponte in anima dicti principalis mei per Dominum Deum et eius sancta quatuor Evangelia, meis manibus corporaliter tacta, predictam venditionem et omnia et singula supradicta dictum principalem meum rata, grata et firma perpetuo habere, tenere et servare et nullatenus contrafacere vel venire aliquo jure, modo, causa vel ratione. Et nos, dicta Elianor, uxor dicti Ffrancisci Alfonso q°, nomine meo proprio, et Marquesia; uxor dicti Ffrancisci Alfonso venditoris, dictorum Ffrancisci Alfonso et Elianoris quique filii, predictae venditioni pretiique receptioni? obligationi omnibusque aliis et singulis per me dictam Elianorem dicit Ffrancisci ALfonso supradicti nomine, de dicta domo vobis dictis emptoribus, ut predictur superius factis et firmatis... eaque laudamus et firmamus necnon cedimus, damus et mandamus vobis dictis emptoribus et dicte aljame et singularibus de eadem, presentibus et futuris, omnia jura, loca et actiones nobis e utriusque nostrum pertinentia et pertinentes in predictis superius vobis et dicte aljame venditis tam ratione dotium seu sponsalitorum nostrorum ipsarumque obligationis et ypothece quas habemus et habere debemus, videlicet ego, dicta Elianor in et super omnibus et singulis bonis que fuerunt dicti q° Ffrancisci Alfonso, viri mei, et ego, dicta Marquesia in et super omnibus et singulis bonis et juribus dicti Ffrancisci Alfonso, viri mei, quam alia quavis ratione, jure, titulo, modo sive causa que hic dici vel nominari possit sub quavis forma seu expressione verborum. Renuntiantes quantum ad hec infrascripti juramenti virtute dicti dotis et sponsalicio nostris juribusque ypothecarum nostrarum et omni alio legitimo auxilio premissis modo aliquo obvianti. Promittentes vobis dictis emptoribus, nomine predicto ementibus, et dicte aljame in manu et posse notarii infrascripti tamquam publice persone ut supra stipulantis; etiamque sponte juramus per Dominum Deum et eius sancta quatuor Evangelia, nostris manibus corporaliter tacta, hujusmodi consensum et firmamentum et omnia et singula supradicta rata, grata et firma perpetuo habere, tenere et servare, et nullatenus contra facere vel venire jure aliquo, causa, modo vel ratione. Actum est hoc Castilione Impuriarum, die quarta mensis madii, anno a nativitate Domini M.° CCCC° XLII°. Signum Elianoris predictae, que hec dicto nomine et etiam nomine meo proprio, ut predicatur, laudo, firmo et juro. Signum Marquesie, uxoris predicti Ffrancisci Alfonso, dictorum conjugum filii, consentientis predicta... laudamus, firmamus et juramus. Testes huius rei sunt venerabilis Petrus Michaelis, in decretis bacallarius, et discretus Ffranciscus Deulovol, presbyter, dicte ville Castilionis. Dicta vero domina Marquesina consentiit, laudavit et juravit predicta... die et anno predictis, presentibus testibus dicto Ffrancisco Deulovol, venerabile Johanne Dominici, botigerio et Bartholomeo Comitibus, draperio, dicte ville Castilionis. Item dicta domina Elianor, nomine quo supra, firmavit apocham de dicto precio.

Predicti.

NOTES

- (1) Figueres, vol. 15. Anys 1981-1982, pp. 269-286.
- (2) Les sinagogues de Toledo i de Praga, per posar els casos més significatius de sumptuositat.
- (3) JAUME RIERA, *Les sinagogues medievals*, dins "L'Avenç", n.º 81, abril 1985, pp. 58-60.
- (4) Girona, 1988, vol. II, Ajuntament de Girona, pp. 465-467.
- (5) Les Actes han estat recollides en un volum titulat *Jornades d'Història dels jueus a Catalunya*, publicat per l'Ajuntament de Girona, abril 1987, pp. 289-320.
- (6) Per bé que a Catalunya el nom ordinari que es feia servir per referir-se a la sinagoga és *escola* –segurament el mateix edifici servia d'estudi–, pel que fa a Castelló d'Empúries els primers testimonis solament utilitzen el vocable sinagoga (anys 1284, AHG, Cast. vol. 414, Not. no indent. 1288, vol. 4 Not. Pere de Serra i 1297, AHG, Cast., vol. 11, Not. Pere de Serra), i fins l'any 1307 no figura el vocable *scola* alternant o bé acompanyant a sinagoga: *in sinagoga sive scola* (AHG, Cast., vol. 25, Not. Pere Perrini).
- (7) La geografia urbana de la vila de Castelló s'expressava tradicionalment pel nom de diferents puigs (puig Salner, puig del Mercadal, puig de l'Era Mala, puig de la Cavalleria, puig de la Muga), que com hom pot veure per aquest darrer, no necessàriament comportaven una elevació del terreny o pujol.
- (8) La família Cocó fou una de les més distingides durant els segles XIII i XIV a Castelló d'Empúries. Alguns dels seus membres figuren entre els prohoms dels temps del compte Ponç Hug IV: Pere i Castelló el Vell. D'entre ells hi hagué juristes que exerciren càrrecs importants dins el comtat, com Guerau, que fou nomenat jutge per la comtessa Marquesa.
- (9) AHG, Cast., vol. 740 i 733, Not. Joan de Sant Climent.
- (10) Sobre el desplaçament del centre neuràlgic de la vila, del puig Salner al puig del Mercadal, vegeu ALBERT COMPTE, *Geografia urbana de Castelló d'Empúries*, dins "Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos" Any 1976.
- (11) AHG, Cast, vol. 642 i 643, Not. Joan Sabater: *in carraria vulgariter dicta de Sant Pere, que antiquitus vocabatur Call dels juheus* (14 juny i 23 octubre 1454).
- (12) Així anomenada perquè s'hi construí l'any 1297 el pòrtic de les peixateries i foren renovades el 1352 amb un pòrtic nou.
- (13) AHG, Cast. vol. 414, Not. no indent. *in sinagoga ville Castilionis in podio de Mercatallo*.
- (14) AHG, Cast., vol. (10) Caixa 1, n.º 4, Not. Bernat Junquera i Pere Perpinyà.
- (15) AHG, Cast., vol. 141, Not. Bernat Junquera.
- (16) AHG, Cast., vol. 176, Not. Pere Mateu.
- (17) AHG, Cast., vol. 192, Not. Pere Mateu.
- (18) AHG, Cast., vol. 202, Not. Pere Mateu.
- (19) AHG, Cast., vol. 283, Not. Berenguer Febrer.
- (20) AHG, Cast., vol. 575, Not. Pere Borrassà.
- (21) AHG, Cast., vols. 229 i 231, Not. Pere Podiola; vol. 288, Not. Guillem Vidal; vol. 340 i 333, Not. Mallorca; vol. 330, Not. Bussigues-Mallorca; vol. 414, Not. no indent. És interessant aquesta última referència perquè podria tractar-se de la casa que posseï l'hisendat Pere Marquès, i de la qual desconeixem el fonament de dir-ne *Casa de la Moneda*. (14 des., 1284: *Jaspertus Ballistarii, clericus, filius et heres qº Bernardi Ballisterii de Castilione... vendo tibi Geraldo Coquoni de Castilione et tuis perpetuo... quoddam hospicium meum in villa Castilionis in podio de Mercatallo... a meridie in sinagoga judeorum*. Aquesta casa té dues parts: una, que té façana de pedra picada, del segle XIII, i l'altra, més extensa, del segle XVII. Es pot considerar, segons Pelai Negre, *Famílies i Cases senyorialdes de Castelló d'Empúries* A.I.E.E., n.º 17, any 1984, com una de les més antigues del poble.
- (22) ADG, Liber 2 Notularum, Armari G, fol. 85 v. ... *scolam sive sinagogam judeorum ville Castilionis... casu fortuito ruit et adhuc dirruta existit... dictum spacium sive patium in quo judei condam consueverunt orare extra dictam scolam antiquam*.
- (23) Sobre el moviment dels Pastorells i els seus atacs als jueus a la Corona d'Aragó, vegeu ANGELES MASIA, *Aportaciones al estudio de los "Pastorellos" en la Corona de Aragón*. Dins *Homenaje a Millás-Valltiroso*, vol. II, Barcelona, 1956, pp. 9-30.
- (24) AHG, Cast., vol. 42, Not. Pere Perrini: *habito respectu ad numerum et multitudinem judeorum nunc habitantium in dicta villa et sperantur, dante Domino, de cetero habitare*.
- (24b) Citat, pàgs. 303-306.

- (25) AHG, Cast., vol. 42, Not. Pere Perrini: *Cum sinagoga seu scola judeorum ville Castilionis casu fortuito totaliter cecidisset... et fuisset tractatum et ordinatum inter omnes judeos dicte ville, prehabito consilio et deliberacione plurimorum judeorum quod ipsa scola repararetur... et de novo in melius...*
- (26) JAUME RIERA, *Les sinagogues...*, article citat, p. 58.
- (27) Un sol exemple pot ser suficient: l'any 1333, l'infant Pere per fer front a despeses del comtat exigí dels jueus de l'aljama de Castelló d'Empúries 300.000 sous en concepte de *donació entre vius* que amagava una veritable exacció, mentre que per aquest mateix concepte, únicament aconseguí 200.000 sous entre tots els municipis i llocs depenents del comtat, encapçalats per la vila de Castelló amb 50.000 sous. La diferència que hi ha entre els 300.000 sous que lliurà l'aljama i els 50.000 sous del municipi és clara. (ADM Secció Ampurians). Una altra mostra de zel interessat de part dels senyors per als "seus" jueus, el reporta J. Riera (a.c.) sobre els jueus de Cervera que vivien en un segon call fora la muralla. Quan aquests desitjaren tenir una sinagoga pròpia, l'any 1384, "aconseguien de la infanta Violant, propietària aleshores de l'aljama, que escrivís per ella mateixa al bisbe de Vic sollicitant la concessió de la llicència oportuna, tot al·legant la necessitat que els jueus tenien de la nova sinagoga i la llicència prèvia que ella ja els havia concedit".
- (28) A propòsit de tolerància de l'empordanès Pere de Rocabertí és curiós d'observar, que un seu antecessor en la seu gironina, el bisbe Guillem de Vilamarí, l'any 1315 comminà als jueus de Castelló d'Empúries a vestir la capa rodona i portar el senyal distintiu, imposició que fou refusada pel comte d'Empúries, qualificant-la d'intrusisme i injerència en els assumptes aliens (*mittere faucem in alienam segetem*) (19 de maig de 1315) (AHG, Cast., vol. 127 Not. Bernat Junquera).
- (29) Article citat, pp. 59-60.
- (30) La *cana*, que servia per la medicació de teles i draperia, constava de 8 pams i equivalia aproximadament a dos vares castellanés, és a dir 1,66 metres.
- (31) En substitució probablement del *mikveh* ("col·lector" [d'aigües]), vocable que no apareix en la documentació coneguda de Castelló d'Empúries.
- (32) AHG, Cast., vol. 105, Not. Bernat Junquera. Issac Salandí figura com a secretari de l'aljama en les llistes dels anys 1297-1299; 1305-1307; 1312-1313; 1315.
- (33) *cuius instrumenti tenorem confitemur nos fore plenaria edificatio* (AHG, Cast., vol. 105 Not. Bernat Junquera).
- (34) *Ibidem*.
- (35) AHG, Cast, vol. 108, Not. Bernat Junquera.
- (36) *Ibidem*.
- (37) *Ibidem*.
- (38) *Ibidem*.
- (39) *Ibidem*.
- (39b) *Ibidem*.
- (40) AHG, Cast., vol. 42, Not. Pere Perrini.
- (41) AHG, Cast., vol. 151, Not. Bernat Junquera: *Item dicto operi scole judeorum ville Castilionis centum solidos melgarenses*.
- (42) AHG, Cast., vol. 42, Not. Pere Perrini: *quaquidem sinagoga operata et multo melius rehedificata et meliorata ac etiam augmentata*.
- (43) AHG, Cast., Papers per classificar: *Item solvistis in quodam opere quod factum fuit in dicta sinagoga et pro empncione quorumdam parientum necessariorum dicti operis quos emistis ad opus dicti operis DLII solidos V denarios melgarenses*.
- (44) ADG, Secció U, n.º 115, fol. 65r-66v.
- (45) AHG, Cast., vol. 117, Not. Bernat Junquera.
- (46) *Ibidem*.
- (47) AHG, Cast. vol. 117, Not. Ramon Bou, citat per Bernat Junquera.
- (48) *Ibidem*.
- (49) AHG, Cast., vol. 375, Not. no ident.
- (50) AHG, Cast., vol. 25, Not. Pere Perrini.
- (51) AHG, Cast., vol 45, Not. Pere Perrini: *...ex eo quare loca sive sedilia que sunt prope... pretiantur magis quam alia loca que sunt remota*.
- (52) D'una mostra, que hem realitzat, de 23 habitatges pertanyents a jueus castellanins per compra (lloguers exclosos), observem que els preus oscil·len entre 100 lliures i 10,5 lliures, segons indiquem en el quadre següent:
2 habitatges	100 ll.	cadascuna
1 habitatge	86 ll.	cadascuna
1 habitatge	70 ll.	cadascuna
4 habitatges	60 ll.	cadascuna
2 habitatges	50 ll.	cadascuna
1 habitatge	43 ll.	cadascuna
1 habitatge	40 ll.	cadascuna

- 3 habitatges entre 30 i 39 11. cadascuna
 2 habitatges entre 20 i 29 11. cadascuna
 6 habitatges entre 10 i 19 11. cadascuna
- (53) Com hom pot veure, més de la meitat es pagaren a preus inferiors a les 50 lliures. Comparats aquests preus amb els dels seients de la sinagoga, sobretot els venuts en el període dels anys 1322-1325, que exposen en un quadre dins el text, resulta fàcil veure'n la proporció. (AHG, Cast., vols. 177, 214, 276, 307, 330, 333, 339, 340, 415, 416, 437, 446, 481, 523, 540, 559, 560, 581 i 2.055).
- (54) AHG, Cast., vol. 33, Not. Pere Perrini.
 (55) AHG, Cast. (5) Classificació interina.
 (56) AHG, Cast., vol. 42, Not. Pere Perrini.
 (57) Els agents de venda comissionats per l'aljama, Momet Astruc i Bonastruc Asmies, que adquiriren 1 i 15 seients respectivament, foren substituïts en aquestes operacions per Abid de Castelló (AHG, Cast, vol. 42, Not. Pere Perrini).
- (58) Ibidem.
 (59) AHG, Cast., vol. 43, Not. Pere Perrini.
 (60) AHG, Cast., vol. 42, Not. Pere Perrini.
 (61) AHG, Cast., vol. 430, Not. no ident.
 (62) D'alguns jueus coneixem la seva orientació una vegada asseguts a la sinagoga. Per exemple, Mahir Escapat, Juceff Bonastruc, sabem certament que ocupaven seients situats al nord; Provincial Salandí i Caravida Salandí donaven l'esquena a l'oest; Momet Astruc estaven d'esquena a la porta que tenia accés a la plaça de les Peixateries; etc.
- (63) Esmenten seients en els seus testaments: Flava, viuda de Vidal Eliatzar, Senyoret de Saverdum, Issac Mahir, Momet Astruc, Regina, viuda de Mahir David, Astruc Vidal Sotllam, etc.
- (64) AHG, Cast., Papers per classificar. Probablement es tracta de la quarta part dels fruits del seient.
 (65) AHG, Cast., vol. 330, Not. Bussigues-Mallorca.
 (66) Ibidem.
 (67) AHG, Cast., vol. 214, Not. Pere Mateu. Es tracta d'una referència al notari Guillem Costa (15 maig 1338). Jucef Bonastruc era fill de Bonastruc de Castelló.
 (68) AHG, Cast., vol. 429, Not. Guillem Costa.
 (69) AHG, Cast., vol. 2.053, Not. no ident. Regina era viuda de Salamó Bedoç.
 (70) AHG, Cast., vol. 181, Not. Pere Mateu. Astruc Issac de la Bisbal era jueu de Castelló d'Empúries.
- (71) Ibidem. La venda fou feta conjuntament amb la seva esposa Bonafilla amb el consentiment dels respectius pares, Bonjuhà Salandí i Mahir Contaví.
 (72) AHG, Cast., vol. 200, Not. Pere Mateu. Regina era vídua de Ferrer Bonafós.
 (73) Ibidem. Belayre era viuda de David Salamó de l'Arch.
 (74) AHG, Cast., vol. 2.057. Not. no ident. Els venedors són Bonastruc Salamó i la seva esposa Priçosa.
 (75) Ibidem. Idem.
 (76) AHG, Cast., vol. 2.066. Not. Pere Mateu.
 (77) Ibidem.
 (78) AHG, Cast., vol. 275. Not. Berenguer Febrer. Es tracta pròpiament d'un empenyorament per deute o hipoteca; que acabà en arrendament de dos anys per 25 sous.
 (79) AHG, Cast., vol. 271. Not. Pere Pellicer. Els venedors foren Jucef, Mahir i la seva esposa Bonafilla.
 (80) AHG, Cast., vol. 239, Not. Pere Podiola. Venedors Bonastruc Salamó i la seva esposa Priçosa.
 (81) AHG, Cast., vol. 277. Not. Berenguer Febrer. Jucef Issac era fill d'Issac Astruc i posseïa el seient per dret hereditari.
 (82) AHG, Cast., vol. 394, Not. Bussigues. Issac Perfet era fill de Perfet Zarch (des Arch = de l'Arch).
 (83) Ibidem. Venedors Issac Baró, la seva esposa Dolça i el seu fill Baró Issac.
 (84) Ibidem. Issac Vidal, fill del difunt Vidal Bonastruc fa la venda per motius d'extrema necessitat (... *in presenti instanti vergere ad inopiam*...).
- (85) AHG, Cast., vol. 322. Not. Mallorca.
 (86) AHG, Cast., vol. 350. Not. Bernat Bofill. Es tracta d'una donació pura i simple.
 (87) AHG, Cast., vol. 330 i 334. Not. Mallorca. Issac Rovén era nebot del venedor i aquest era hereu dels béns del seu germà Cresques Vidal.
 (88) AHG, Cast., vol. 330. Not. Bussigues-Mallorca.
 (89) AHG, Cast., vol. 514. Not. Jacme.
 (90) AHG, Cast., vol. 473. Not. Pere Pellicer. Donació pura, simple i irrevocable amb motiu del casament d'una seva neboda, filla de Mahir Bonsenyor. El comprador Issac Saltell Gracià era fill del metge barcelonès Saltell Gracià.

- (91) AHG, Cast., vol. 483. Not. Pere Pellicer. Benvinguda era esposa de Benet Jucef, sastre, de Castelló.
- (92) AHG, Cast., vol. 478. Not. Pere Pellicer. Venedor conjuntament amb la seva esposa Dolça.
- (93) AHG, Cast., vol. 490. Not. Pere Pellicer. Priçosa era esposa d'Issac Mahir i hereva ab intestato d'Adret Bonastruc. Orfila era vídua de Samuel Astruc.
- (94) AHG, Cast., vol. 494. Not. Pere Pellicer. Vidal Astruc era fill d'Astruc Vidal Samuel i la seva esposa Astruga era filla de Pinahàs Vidal.
- (95) AHG, Cast., vol. 521. Not. Pere Jacme.
- (96) AHG, Cast., Caixa 23. Papers per classificar. Issac Mahir i el seu fill Clarió Issac.
- (97) AHG, Cast., vol. 574. Not. Pere Borrassà.
- (98) Ibidem. Aquest seient havia pertangut a Asmies Mahir.
- (99) AHG, Cast., vols. 478 i 483. Not. Pere Pellicer.
- (100) AHG, Cast., vol. 2.053. Not. no ident.
- (101) AHG, Cast., vol. 179. Pere Mateu: *...vendimus... hinc ad IIII annos... usum et ademptivum, fructus et violarium, quod et quos haberi poterint infra dictum tempus...*
- (102) AHG, Cast., vol. 291. Not. Guillem Vidal.
- (103) AHG, Cast., vol. 338. Not. Mallorca.
- (104) AHG, Cast., vol. 567. Not. Pere Borrassà.
- (105) AHG, Cast., vol. 1.946. Not. no ident.
- (106) AHG, Cast., vol. 221. Not. Pere Podiola.
- (107) AHG, Cast., vol. 181. Not. Pere Mateu.
- (108) AHG, Cast., vol. 275. Not. Berenguer Febrer.
- (109) AHG, Cast., vol. 521. Not. Pere Jacme.
- (110) AHG, Cast., vol. 567. Not. Pere Borrassà.
- (111) AHG, Cast., vol. 64. Not. Pere Perrini.
- (112) AHG, Cast., vol. 200. Not. Pere Mateu.
- (113) AHG, Cast., vol. 2.066. Not. Pere Mateu.
- (114) AHG, Cast., vol. 277. Not. Berenguer Febrer.
- (115) AHG, Cast., vol. 330. Not. Bussigues-Mallorca.
- (116) AHG, Cast., Caixa 23. Papers per classificar.
- (117) AHG, Cast., vol. 567. Not. Pere Borrassà.
- (118) AHG, Cast., vol. 181. Not. Pere Mateu.
- (119) AHG, Cast., vol. 429. Not. no ident.
- (120) AHG, Caixa 23. Papers per classificar. Not. no ident.
- (121) AHG, Cast., vol. 494. Not. Pere Pellicer: *Et dictus locus quem vobis vendimus vocatur cap de dara. AHG, Cast., Caixa 22 per classificar (1406) ... duo loca sive sitis contigua, sita intus scolam sive sinagogam judeorum dicte ville Castilionis, et unum ipsorum vocatur cap.*
- (122) AHG, Cast., vol. 42. Not. Pere Perrini.
- (123) AHG, Cast., vol. 271. Not. Pere Pellicer: *in tira que est in pede tabernaculi.*
- (124) AHG, Cast., vol. 2.053. Not. no ident.: *quondam locum sive sedem... l'esquena versus meridiem et la cara versus Aaron, que quidem sedes est in quadam banchada doblera dicte sinagoge. AHG, Cast., vol. 430. Not. no ident.*
- (125) AHG, Cast., vol. 2.057. Not. no ident: *banchata que vocatur Trenchacolls, et est dicta sedilia in dicta sinagoga judeorum... de dicta banchata septem locis... Ibidem: ...septem partibus sive locis de dicta banchata.*
- (126) Ibidem: *...banchata (septem partibus sive locis) que fuit Bonastrugui Asmies.*
- (127) AHG, Cast., vols. 42 i 43. Not. Pere Perrini: *curia cooperta retro scholam.*
- (128) Cal no confondre el pati exterior amb l'espai o petita àrea dins la mateixa estança. AHG, Cast., vol. 322. Not. Mallorca: *quandam sedem et locum in sinagoga judeorum dicte ville: ab oriente in patio ipsius sinagoge. Es tractaria d'un espai ample dins la mateixa dependència? Ho semblaria, perquè diu ab oriente in pariete ipsius sinagoge, a circio in janua ipsius sinagoge.- AHG, Cast., vol. 221, Not. Pere Podiola: ...quandam sedem sive locum sedendi affrontat ab oriente in janua dicte schole.*
- (129) AHG, Cast., vol. 494. Not. Pere Pellicer: *Et secundus locus in dicto loco tenet squinam versus orientem et faciem versus occidentem. Et tenet partem dexteram versus januam primam constructam.*
- (130) AHG, Cast., vol. 1.946. Not. no ident. *...locum sive sedem quem habemus... in sinagoga judeorum ville Castilionis juxta videlicet januam sinagoge que est versus pexeteriam.*
- (131) AHG, Cast., vol. 330. Not. Mallorca: *quandam sedem seu locum intus scolam sive sinagogam judeorum... ab oriente in pariete dicte scole, a circio in janua de la Haron ipsius scole.- AHG, Cast., vol. 334. Not. Mallorca, ...ab oriente in pariete; ab occidente in transitu; et circio in introitu janue vocate Aron.*
- (132) AHG, Cast., vol. 514. not. Pere Jacme: *...mediante tamen loco sive domo vocata dels Rotlles.*

- (132b) JAUME RIERA, GEC. Article sobre aron ha quodēs.
- (133) AHG, Cast., Papers per classificar. ...*rotllus diadema cum eorum apparatus dentur in illa die sabbati qua Vitalis Roven, filium meum, receperit aut duxerit uxorem sinagoga Castilionis*.
- (134) AHG, Cast., Papers per classificar. El vocable *rotula* significa aquí rotlles, davant els quals cremaven les llànties.
- (135) JAUME RIERA, *Les Sinagogues...* a.c., p. 58 ...*en arribar el divendres al vespre habilitaven qualsevol local per a la celebració del dissabte. Bastava un rotlle de la Llei, un parell de llànties i l'orientació del local cap a Jerusalem*.
- (136) AHG, Cast., vol. 221, Not. Pere Mateu: ... *sedens in eo tenet faciem versus occidentem et squinam versus orientem et affrontat ab oriente in janua dicte scole.* AHG, Cast., vol. 574, Not. Pere Borrassà: ... *locus sive cesayla qui tenet squinam suam ad thevam et faciem suam versus circium* (1411).
- (137) AHG, Cast., vol. 271, Not. Pere Pellicer: ...*quendam locum sive sedem in tira que est in pede tabernaculi scole sive sinagoge judeorum ville Castilionis.*— AHG, Cast. vol. 42, Not. Pere Perrini: ...*tenet faciem versus oratorium*.
- (138) AHG, Cast., vol. 64, Not. Pere Perrini: ...*locum sive sedilium... qui est intus sinagoga judeorum Castilionis... et est ante tevam*. En algunes actes trobem escrit *teheva*.— AHG, Cast., vol. 514, Not. Pere Jacme: ...*et homo sedens in dicto siti tenet faciem suam versus locum vocatum taheva, e l'esquena a la dita paret (a l'est)*. La lectura de la *Torah* es feia des de la *bimah*, una plataforma elevada, encerclada per major seguretat d'una barana, i situada al centre de la sinagoga en vista a procurar una bona audició. R.P. *L'Encyclopaedia Judaica Jerusalem* descriu el faristol del lector immediatament davant de l'arca, i afirma que en alguns llocs es trobava més avall del nivell del sòl; des que l'arca estigué en una posició elevada, el *Talmud* descriu el director de la pregària com *yored lifnei ha-tevah* ("el que descendeix davant l'arca" Ta'an 2:2). *ha-tevah* significa l'arca, que en el nostre text va referit al lloc on se celebra l'ofici (*locum ubi fit eorum officium quod ebrayce dicitur teva* (AHG, Cast., vol. 45, Not. Pere Perrini. Cal tenir en compte que a l'interior de la sinagoga, a més de la *bimah*, el dau des d'on es conduïa el servei, hi havia l'altre centre d'interès: l'arca. Encara avui hom pot observar les traces del petit àbside o nítxol que l'emmarcava a la paret est, orientat vers Jerusalem de la sinagoga de Castelló d'Empúries. Segons Richard Meier (*Encyclopaedia Judaica Jerusalem*), la relativa proximitat entre aquests dos focus en un interior: l'arca, situada la paret est, i la *bimah*, al centre, i la recerca d'un equilibri entre ells, constituïa –i continua constituint– un irritant problema arquitectònic.
- (139) AHG, Cast., vol. 214, Not. Pere Mateu. ... *locus sive sedes est iuxta gradarium.*— AHG, Cast., vol. 483, Not. Pere Pellicer: ...*sedens in dicta sede tenet faciem versus meridiem et squinam versus circium et in scala de la taeva et tenet se a parte dextera in quodam patio (replà) dicte scale.*— AHG, Cast. vol. 45, Not. Pere Perrini: *quoddam gradarium quod nunc (1326) judei de novo facere intendunt in sinagoga judeorum*. Sobre el projecte d'aquestes noves escales hi hagué discussió perquè perjudicaven *Jucefus Asmies* i *Salamó Escapat*, *per quod gradarium dicunt loca suasive sedilia posse onerari que habent in dicta sinagoga, ex eo quare loca sive sedilia que sunt prope aliud gradarium per quod ascenditur ad dictam tevam preciantur magis quam alia loca que sunt remota a gradario supradicto... et in hoc dictus Salamon (Escapati) dicat se dampnificatum...*
- (140) *Officium*. Vegeu nota 138 (AHG, Cast., vol. 45, Not. Pere Perrini).
- (141) AHG, Cast., vols. 42 i 43, Not. Pere Perrini. *Transitu* (AHG, Cast., vol. 334, Not. Ramon Bussigues).
- (142) Vegeu MIQUEL PUJOL I CANELLES, *dues tabes hebraiques de l'aljama de Castelló d'Empúries*, dins "Calls" 4, Tàrraga, 1990, pàg. 16 i pàg. 51 nota 18. Vegeu també MANUEL GRAU MONTSERRAT *Noticias sobre la Sinagoga de Besalú* dins "Revista de Girona" Núm. 82, any 1978, pàg. 52, segons el qual el *scapolario scole judee* seria també el campaner. En un document signat a Castelló d'Empúries, hem trobat una partida de comptes en concepte de pagament al jueu o jueus que cuidaven d'assenyalar les hores seria probablement el *scapolario*.
- (143) AHG, Cast., vol. 275, Not. Berenguer Febrer (1357) ...*quendam sedem sive locum sedendi... in scola sive sinagoga hominum judeorum*.
- (144) AHG, Cast., vol. 2053: ...*quendam locum sive sedem... in sinagoga judeorum masculorum ville Castilionis* (1341). És la primera vegada que en els protocols es fa distinció *judeorum masculorum*, fins ara apareix simplement *in scola judeorum*.— AHG, Cast., vol. 214, Not. pere Mateu (1355) ...*locum sive sedem in sinagoga judeorum ville Castilionis, in illa domo ipsius sinagoge in qua sedent homines*. La connotació *in scola judeorum masculorum* apareix també en AHG, Cast., vol. 330, Not. Bussigues-Mallorca, i vol. 333, Not. Mallorca (1378).

- (145) AHG, Cast., vol. 73, Not. Pere Perrini (1327).
- (146) AHG, Cast., vol. 181, Not. Pere Mateu. Astruc Salandí i la seva esposa Bonafilla venen a Vides Bonet un seient de la sinagoga dels jueus de Castelló, que es trobava en la dependència superior (*scilicet in domo superiori ubi judee sedent*), situada a nord en relació amb l'escola dels jueus.— AHG, Cast., vol. 179, Not. Pere Mateu: ... *scilicet in locis dicte sinagoge destinatis ad sedendum mulieribus judeis dicte ville*.— AHG, Cast., vol. 200, Not. Pere Mateu: ...*quemdam locum sive sedem qui est in sinagoga judeorum ville Castilionis et in sedibus judearum*...— AHG, Cast., vol. 446, Not. no ident.: *intus scolam donarum judearum sita intus scolam judeorum*. Altres expressions: ...*in sinagoga judeorum... scilicet in domo illa in qua congregantur domine* (AHG, Cast., vol. 239, Not. Pere Podiola.— ... *scilicet in domo dominarum* (Ibidem).— AHG, Cast., vol. 574, Not. pere Borrassà: ...*duo sita sive cesalys* (*seyla* Vol. 478, Not. P. Pellicer; *ceseyla* Vol. 574, Not. P. Borrassà) *scola sita intus scolam judearum dicte ville, unum quidem tenet faciem versus occidentem; et affrontatur ex una parte cum sitio Samuelis Issachi* (o bé la contigüitat d'ambdues escoles masculina i femenina) *et ex alia parte in via publica* (probablement el carreró públic de la banda nord, avui desaparegut) *et ex alia parte cum pariete dicte scole que est versus orientem*.
- (147) AHG, Cast., vol. 181, Not. pere Mateu ...*cujusdam loci sive sedilie quod vel que est in locis donarum judearum, scilicet in scola inferiorea judearum ville Castilionis: ab oriente in pariete scole; a circio, juxta januam scole inferioris, et tenet faciem eius versus occidentem*.— AHG, Cast., vol. 277, Not. Berenguer Febrer: ... *sedem sive çeyla... cujusdam loci sive sedis qui est in scola hominum judeorum Castilionis, et sedens in ea tenet squinam scole mulierum judearum Castilionis et facies versus meridiem*. (AHG, Cast., vol. 338, Mallorca, i per la vivenda de Berenguer Gilabert, AHG, Cast., Papers per classificar.
- (148) AHG, Cast., vol. 200, Not. Pere Mateu: ... *quemdam locum sive sedem quem habeo et teneo in sinagoga judeorum ville Castilionis et tenet se in sinistra apud finestram que est in capite scanni in quo sedent judee*.
- (149) AHG, Cast., vol. 2.066, Not. Pere Mateu, *in scola inferiori dicte sinagoge ubi mulieres consueverunt sedere in intrata dicte scole judeorum in bancada videlicet versus circium*.
- (150) AHG, Cast., vol. 521, Not. Pere Jacme: *Item de alia sede scole infantis et est in domo hominum dicte sinagoge... et a parte sinistra in fenestra*.
- (151) *There was practically no activity in the daily life of the jews which was not reflected in the life of the synagogue* (L.I.R., Encyclopaedia Judaica, Jerusalem).
- (152) AHG, Cast., Plec (21) *Llibre de reclamacions als marmessors del testament de la comtessa Marquesa*. Més endavant foren absolts de la censura i de la multa de 10.000 sous.
- (153) AHG, Cast., vol. 446, Not. no ident.
- (154) AHG, Cast., vol. 449, Not. no ident.
- (155) AHG, Cast., vol. 330, Not. Bussigues-Mallorca.
- (156) AHG, Cast., Caixa 1, N° 4, Not. Bernat Junquera i Pere Perpinyà: ... *hostagia intus vallos veteros Castilionis*.
- (157) AHG, Cast., Papers per classificar: *promittimus tibi tenere hostagia ad monnicionem X dierum... infra domos sinagoge judeorum dicte ville in hoc modum videlicet quod quilibet nostrum post spatium dicte monnicionis teneamur qualibet demati surgere et venire dictam sinagogam illa hora videlicet que consuetum est venire et intrare dictam scolam pro dicendis horis matutinalibus et inde non exeamus qualibet die de mane usque ad horam infra specificatam, nisi pro dimittendo honus superfluum, pro quaquidem causa quilibet nostrum possimus ascendere domum propriam et, dimisso dicto honere, quilibet teneatur redire incontinenti dictam sinagogam, exceptis tamen diebus sabbatinis et aliis festivitibus judeorum quibus non teneamur ex pacto dicta hostagia tenere, et non possimus exire a dicta sinagoga illis diebus quibus ipsa hostagia tenuerimus, ut supra dicitur, postquam intraverimus ea tenere dicta hora de tota die, nec etiam per tantam horam noctis cuiuslibet dierum illarum quibus dicta hostagia tenuerimus qua una candela cefi maylale que incipiat ardere, facto crepusculo, duravit ad arandum, et inde non exiemus...*
- (158) AHG, Cast., vol. 531, Not. Pere Jacme: ... *post tamen monnicionem X dierum per vos michi fiendam verbo, nuncio vel litteris aut alias qualitercumque, intrabo personaliter intus domum scole judeorum dicte ville et ibidem assidue dicta hostagia tenebo et ab inde non exiam meis propriis pedibus vel alienis nec aliquo alio ingenio sive arte donec vobis satisfactum fuerit in debito supradicto*. Sobre el mot ostatges, vegeu EDUARD FELIU, *Mots catalans en textos hebreus medievals: els dictàmens de Salamó Ben Adret*, dins "Calls" 3, Anys 1988-1989, pàg. 65.
- (159) AHG, Cast., vol. 567, Not. Pere Borrassà. Sobre el *Liber Ordinationum Consilii*, vegeu també MIQUEL PUJOL I CANELLES, *Dues tabes hebraiques...*, a.c., pàg. 14 i 49, nota 18.
- (160) AHG, Cast., Papers per classificar.

- (161) AHG, Cast., vol. 464, Not. Pere Pellicer: *Nos Bonsenyor Samuel, Issachus Salamonis, Issachus et Alatar Issachi, omnes judei secretarii aljame judeorum ville Castilionis Impuriarum, habentes et confitentes nos potestatem habere plenissimam super infrascriptis, prout plenius asseritur contineri in quodam libro ebraycho nuncupato Scahoc.*
- (162) AHG, Cast., vol. 508: *Liber Manifestationum judeorum.*
- (163) MIQUEL PUJOL I CANELLES, *Dues tabes hebraiques...*, a.c., pàg. 17.
- (164) AHG, Cast., vol. 136, NOT. Bernat Junquera.
- (165) AHG, Cast., Papers per classificar.
- (166) Vegeu en aquest mateix núm. dels Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos" MIQUEL PUJOL I CANELLES, *La designació de secretaris a l'aljama de Castelló d'Empúries.*
- (167) ADG, Liber 2 Notularum 1320 ad 1321 Arm. G– fol. 85v. ... *et residuum dictorum hospicio- riorum possitis retinere... ad curiam sive colloquia ibi faciendum.*
- (168) Ibidem. ... *et residuum dictorum hospicio- riorum possitis retinere ad recipiendas aquas scole et alias....*
- (169) AHG, Cast., vol. 192, Not. Pere Mateu.
- (169b) AHG, Cast., Papers per classificar.
- (170) AHG, Cast., vol. 347, Not. Mallorca.
- (171) *Item quia ultra predicta per dictos predecessores temerarie attemptata, ipsi judei nunc unientes eamdem sinagogam in diversas officinas et mansiunculas ampliantes eidem ut preciosior censeretur et preciositas preciositati amplius adderetur, quoddam hospicio- rum emerunt a quodam christiano vocato En Palera... miscuere et interseruere, licentia aliqua non obtenta,...* Segons còpia d'un informe servada a l'ADG, Sec. U, n° 115, fols. 65r-66v.
- (172) ACA, Reg., 1961, fol. 117. Carta del rei Joan I, datada a Saragossa el 15 de setembre de 1931. Document publicat també per FRITZ BAER, *Die juden im Christlichen Spanien I Aragonien und Navarra.* Akademie Verlag, Berlin, 1929 (2 vols.) 2a part, pàg. 688. Vegeu MIQUEL PUJOL I CANELLES, *Els jueus de Castelló d'Empúries*, dins "Jornades d'Història dels jueus a Catalunya", citat, pàg. 314.
- (173) Pel que fa als jueus de Girona, a partir dels anys 1391, JAUME RIERA I SANS, *Els Avalots del 1391 a Girona*, dins "Jornades d'Història dels Jueus a Catalunya, citat, pàgs. 95-159.
- (174) Al cap de mig any Perfet Bonsenyor abandonà calladament les discussions junt amb altres jueus remarcables. Benet XIII els escriu des de Peníscola el juny de 1413 reclamant el seu retorn.
- (175) ADG, Sec. U, n° 115, fols. 65r-66v., citat.
- (176) Ibidem.
- (177) Ibidem.
- (178) L'any 1317, Joan XXII concedí a Castelló d'Empúries el privilegi de la creació d'un tribunal delegat del Bisbat de Girona. MIQUEL PUJOL I CANELLES, *Aportació a la biografia de Jeroni Pujades. Una biblioteca particular de començament de segle XVII*, dins "Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos", n° 18, any 1985, pàg. 145, on es fa una referència retrospectiva d'aquest tribunal. De fet, subsistí fins l'any 1474. El primer jutge eclesiàstic havia estat Ramon de Pera.
- (179) ADG, Sec. U, n° 115, fols. 65r-66v., citat. El vicari general Mariner féu clausurar també la sinagoga de Girona, allegant sobretot que al lloc que ocupava hi havia hagut antigament una església dedicada a Sant Llorenç. Sobre aquest punt, la disposició de Benet XIII era taxativa.
- (180) Ibidem.
- (181) MIQUEL PUJOL I CANELLES, *Els jueus de Castelló d'Empúries*, a.c., pàgs. 316-317.
- (182) AHG, Cast., vol. 538, Not. Pere Jacme: *...susceperunt... sanctum bap- tisma centum persone et amplius inter mares et feminas aljame judeorum dicte ville, taliter quod residuum dicte aljame remansit in numero breviori, attentis pluribus ex ipsa aljama qui jam antea paulatim fuerant bap- tizati.*
- (183) AHG, Cast., vol. 536, Not. Pere Jacme.
- (184) Ibidem.
- (185) Dictamen pronunciat pel rei Alfons. De fet, consta que Bernat de Senesterra era senyor de l'aljama, el 16 de setembre de l'any 1411, i el 23 d'agost de 1412, Gerdald es titula ja senyora de l'aljama. (AHG, Cast., vols. 575, Pere Borrassà, i 553, Pere Jacme), vol., 542. Còpia de la carta del rei Alfons, AHG, Cast., vol. 536, Not. Pere Jacme.
- (186) AHG, Cast., Papers per classificar.

- (187) AHG, Cast., vol. 741, Not. Joan de Sant Climent: *Leho Geffudà et Abram Nassan, judei oriundi ville Perpiniანი, nunc vero habitatores ville Castilionis Impuriarum... prestiterunt sacramentum fidelitatis honorabili Petro Cellers, notario procuratori nobilis viri domini Bernardi de Senesterra, domini... tenentis et possidentis certo titulo inter cetera in comitatu Impuriarum aljamam judeorum ville Castilionis... virtute cuius promisserunt quod ipsi erunt boni, fideles et legales dicto domino, prout quilibet vassallus domino suo tenetur. Consta que el 1473 l'aljama tributava a dit noble (AHG, Cast., vol 720, Not. Pere Albert).*
- (188) AHG, Cast., vol. 359, Not. Pere Jacme: *... quoddam hospicium una cum tablis (tabulis) est situatum in pascateria dicte ville Castilionis, prout affrontatur in via publica partim et partim in sinagoga judeorum; a meridie et ab occidente, in viis publicis; a circio, in dicta sinagoga judeorum. Observeu que no diu olim sinagoga.*
- (189) *totum integriter illud hospicium meum cum tablis ipsius que habeo in piscateria dicte ville det omne jus ipsarum tabularum Et affrontat ab oriente dictum hospicium partim in hospicio Guillermi Riera, draperii, quod fuit scola judeorum, et partim in dicta platea; a meridie et ab occidente in viis publicis; a circio in dicto hospicio dicti Guillermi Riera, quod fuit, unt dicitur, scola judeorum.* (AHG, Cast., vol. 540, Not. Pere Jacme).
- (190) AHG, Cast., vol. 589, Not. Pere Janer: *quoddam hospicium... in podio de Mercatallo... ab occidente in hospicio Jacobi Riera, hostalerii, quod solebat esse sinagoga judeorum.*
- (191) AHG, Cast., vol. 622, Not. Antoni Borrassà. El procurador de la comunitat de preveres, Bernat Mercer, i l'hebdomadari, Eloi Sala, es reuniren amb els sobreposats de la vila Nicolau Palera i Jaume Riera, a l'hostal -ex sinagoga- d'aquest darrer, per parlar sobre l'amenaça de ruïna d'una casa situada a la plaça del Pa, sobre la qual la comunitat de preveres tenia directes. La reunió a dit hostel obeiria probablement al fet que hi residia un dels sobreposats.
- (192) Més importància revestiria la reunió dels procuradors dels abats. El discret Joan Palma, representant a Joan de Lauro, abat de Santa Maria de Roses, i l'honorable Ramon Despuig, canonge de l'orde del Sant Sepulcre de Jerusalem, de Sta. Anna de Barcelona, en qualitat de procurador de Miquel de Rajadell, abat de Sant Benet de Bages. L'entrevista versà sobre la falsa pretensió d'aquest darrer de ser tingut per abat del monestir de Santa Maria de Roses, quan el veritable era Joan de Lauro (Ibidem).
- (193) AHG, Cast., vol. 636, Not. Joan Sabater.
- (194) AHG, Cast., vol. 634 i 637, Not. Joan Sabater: *... pro quo seu quibus residua pars dicti partis dicti hospicii quam vobis vendo, videlicet illa pars in qua est domus vocata del studi sive del scriptori....*
- (195) AHG, Cast., vol. 657 bis, Not. Joan Sabater.
- (196) AHG, Cast. vol. 886, Not. Simeó Ribera: *... in vico publico de la pescateria... ab occidente in hospicio sive hostale dicti Petri Dona, paratoris et hostalerii dicte ville, quod antiquitus fuit domine Eulalie Riera, vidue q' dicte ville, uxoris Riera hostalerii. D'Eulàlia Riera passà a Miquel Dona, i d'aquest a Pere Dona: ab oriente in carraria publica per quam itur a platea Lane ad plateam Piscium..., ab occidente: in hospicio Petri Dona, antea Michaëlis Dona, et antiquitus Eulaia Riera q' vidua Riera hostalerii.*
- (197) AHG, Cast., Papers per classificar.
- (198) AHG, Cast., vol. 536. Not. Pere Jacme.
- (199) AHG, Cast., vol. 733, Not. Joan de Sant Climent.
- (200) Ibidem.
- (201) PELAI NEGRE I PASTELL, *Famílies i Cases senyoriales de Castelló d'Empúries*, dins "Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos", o.c., pàgs. 210 i 211.
- (202) AHG, Cast., vols. 739 i 740 (Manual. i Notular.), Not. Joan de Sant Climent.
- (203) AHG, Cast., vols. 740, Not. Joan de Sant Climent, i 766, Not. Francesc Bach, respectivament.
- (204) AHG, Cast., vols. 772 i 775, Not. Miquel Mayans (Bonafós Bevenist, Issac Etzera, Bonafós Bonjuhà, Salamó de Piera, Bonadona, esposa de Belshom de Blanes, Belshom de Blanes).
- (205) AHG, Cast., vol. 785, Not. Joan Perpinyà.